

वर्ष १४ अंक ४

श्रोत व्यवस्थापनका माध्यमद्वारा विकास

श्रोत व्यवस्थापनका माध्यमद्वारा विकास

सम्पादकीय

धार्दिङ श्रोत व्यवस्थापन परियोजना/युनाइटेड रिम्स नेपाल मार्फत धार्दिङ जिल्लामा सहभागितामुलक श्रोत व्यवस्थापन र जीविकोपार्जन सम्बन्धित काम गर्दा आर्जित अनुभवलाई संस्थापन गर्दै विकासमा योगदान गर्ने उद्देश्यले स्थापित रिम्स नेपालले स्थापनाको तेह वर्ष पुरा गरी चौंधौं वर्षमा प्रवेश गर्दै छ । यस अवधिमा रिम्स नेपालले आफ्ना कार्यक्रमहरूलाई एउटा जिल्लाबाट विस्तार गर्दै राष्ट्रव्यापी बनाएको छ । विषयगत क्षेत्रको हिसावले सामुदायिक वन व्यवस्थापन, स्थानीय श्रोतमा विपन्न, महिला र पछाडि पारिएका समुदायको अधिकार हुँदै पछिल्लो समयमा रिम्स नेपालका कार्यक्रमहरू वन तथा जैविक विविधता संरक्षण; कृषि, पशु तथा खाद्य सुरक्षा; उद्यम विकास तथा रोजगारी; जलवायु परिवर्तन न्युनीकरण तथा समुदायमा आधारित अनुकूलन; समुदायको क्षमता अभिवृद्धि; सामाजिक समावेशीकरण र नीति पैरवी लगायतका विषयमा केन्द्रित छन् ।

कार्यक्रमको दौरानमा रिम्स नेपालले हालसम्म विभिन्न दातृ निकाय र साझेदार संघ संस्थाहरूसंगको सहकार्यमा भएर्दै दुई दर्जन जाति विविध परियोजना र कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी विविध खाले अनुभवहरू सँगालोको छ । कार्यक्रमका उपलब्धि, असल अभ्यास, चुनौती र सिकाइहरूलाई आफ्ना विविध प्रकाशन माध्यमहरूबाट जनसमक्ष ल्याउन, सवालहरूलाई बहसमा ल्याउन र राम्रा सिकाइहरूलाई स्थानीयदेखि राष्ट्रियस्तरको नीतिहरूमा ल्याउनको लागि प्रयास गर्नु रिम्स नेपालको महत्वपूर्ण रणनीतिक कार्य हो । यसै क्रममा रिम्स दर्पणको नयाँ अंक हामीले पाठक समक्ष ल्याएका छौं । यस अंकमा हामीले रिम्स नेपालद्वारा हाल सञ्चालित कार्यक्रमहरू तिनका मुख्य उपलब्धि र सिकाईहरू प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरेका छौं । कार्यक्रममा स्थानीय समुदाय स्तरमा काम गर्ने कर्मचारी मित्रहरू र समुदायका अगुवाहरूले अभिलेखिकरण गर्नु भएका सफलताका कथा र अनुभूतिहरूलाई पनि कार्य प्रभावको रूपमा यस प्रकाशनमा समेटिएको छ । यसमा समावेश गरिएका सामग्रीहरू प्राकृतिक श्रोत संरक्षण, सामुदायिक विकास, जलवायु परिवर्तन, न्युनिकरण र अनुकूलन तथा विपन्न समुदायको क्षमता अभिवृद्धि र जीविकोपार्जन सुधारमा चासो राख्ने संघसंस्था र व्यक्तिहरूका लागि उपयोगी हुने छ भन्ने विश्वास लिएका छौं ।

रिम्स दर्पणको यो अंक प्रकाशनको लागि हामीलाई जिम्मेवारी दिई आवश्यक सरसल्लाह, सुझाव र उत्प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने संस्थाका अध्यक्ष डा. केशवराज कणेल, कार्यकारी निर्देशक विष्णु त्रिपाठी र सल्लाहकार ऋषि वस्ताकोटीप्रति हामी आभारी छौं । कार्यक्रमका सिकाइहरूलाई अभिलेखिकरण गरी प्रकाशनका लागि सामग्री संकलनमा संयोजनकारी भुमिका निर्वाह गर्नु हुने सम्बन्धित कार्यक्रमका संयोजकहरूप्रति पनि हामी कृतज्ञ छौं । सामग्रीहरू प्रदान गर्नु हुने कार्यक्रम तथा साझेदार संस्थाका सम्पुर्ण महानुभावहरूप्रति पनि सम्पादन टोलीका तर्फबाट धन्यबाद ज्ञापन गर्दछौं । व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु हुने रिम्स नेपालका वित्त व्यवस्थापक रविन्द्र कुमार श्रेष्ठप्रति पनि हामी अनुग्रहित छौं । प्रकाशनलाई सकेसम्म त्रुटीरहित वनाउने प्रयास हुँदैहुँदै पनि यसमा केही कमजोरी हुन सक्छन् । तिनलाई स्वभाविक रूपमा लिईदिनु हुन सम्बन्धित सबैमा हामी विनम्र अनुरोध गर्दछौं । आगामी दिनमा प्रकाशनलाई अभ बढी प्रभावकारी बनाउन पाठक वर्गबाट अमूल्य सल्लाह-सुझाव र पृष्ठपोषणको अपेक्षा गर्दछौं ।

सम्पादन मण्डल

रामराजा शाही
सोनी श्रेष्ठ
भक्ति खड्का
डिजाइन
आवृत्ति मिडिया

प्रकाशक

रिम्स-नेपाल

ललितपुर, नेपाल, पो.ब.नं. २४६४, काठमाडौं, फोन: ९७७-१-५५३७६१३

Email: rimsnepal@rimsnepal.org.np,

Website: www.rimsnepal.org

विययसूचि

बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रमः उपलब्धि र सिकाइ	१
सुशासन तथा जीविकोपार्जन परियोजनाः सहकार्य, उपबिधि र सिकाइहरू	६
जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका प्रयास कार्यक्रम र उपलब्धि	९
साना किसान उद्यम सबलीकरण परियोजना, केवलपुर धादिङः एक अनुभव	१४
जीविकोपार्जन सुधारमा तरकारी खेती	१७
धैर्यता र एकता नै समस्या समाधानको आधार हो	१८
सीप भएकालाई पैसाले पछ्याउँछ	२१
गाउँमा विकासको चहलपहल	२२
तालिमले पत्रकारितामा नयाँ आयाम	२४
प्रेरणाकी म्लोत 'ठूली'	२६
एकताले दिलाएको सफलता	२७
बालीनाली सप्रैंदै गएको छ	२९
सिकेको ज्ञान र सीपको व्यवहारिक प्रयोग भएको छ	३०
समाज सेवामा अधि बढ्दै सविना	३२
तालिम सिध्याएर आफै व्यवसाय	३३
'उदाहरणीय किसान बनेर अधि बढ्छु'	३४
मेन्था खेतीले आमदानी बढ्यो	३७
सिकर्मी सीपले स्वावलम्बी	३८
जटिल बन्दै छ जागिरे महिलाको जीवन	३९
'पुनर्ताजगी तालिम आवश्यक छ'	४१

बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रमः उपलब्धि र सिकाइ

- सोनी श्रेष्ठ

१. परिचय

बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रम (एमएसएफपी) नेपाल सरकारको पहल तथा फिनल्यान्ड सरकार, स्विस विकास सहयोग नियोग (Swiss Agency for Development and Cooperation - SDC) र संयुक्त अधिराज्यको अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग विभाग को संयुक्त आर्थिक सहयोगमा सञ्चालित परियोजना हो । विपन्न तथा पछाडि पारिएका जनताको जीविकोपार्जन तथा जीवनस्तर सुधारका लागि मुलुकको वन क्षेत्रको योगदान फराकिलो पार्दै लैजाने यस कार्यक्रमको मुख्य लक्ष्य रहेको छ । समावेशी आर्थिक वृद्धि, गरिबी न्युनीकरण र जलवायु परिवर्तनका मुदालाई सम्बोधन गर्दै यो कार्यक्रमलाई कार्यान्वयनको तहमा लाग्नेछ । यो कार्यक्रम 'जनताको समृद्धिका लागि वन' भन्ने वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालयको दृष्टिकोणलाई सार्थक बनाउन निम्न चार क्षेत्रमा केन्द्रित रहेको छ । (१) वन क्षेत्रको समावेशी रणनीति, नीति तथा योजनाको बहुसरोकारवाला प्रक्रियाको माध्यमबाट विकास तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन, (२) वनमा आधारित उद्यममा निजी क्षेत्रको लगानी र रोजगारी सिर्जना, (३) स्थानीय वन व्यवस्थापन, उत्पादन तथा अन्य लागानिबाट सेवामा पहुँच वृद्धि गराएर ग्रामीण समुदाय विशेषत : विपन्न, पछाडि पारिएका र जलवायु परिवर्तनका कारण सिर्जित विपत्तिबाट प्रभावित जनताको जीविकोपार्जन सुधार (४) दीगो वन व्यवस्थापन, जैविक विविधता संरक्षण र जलवायु परिवर्तनको सामना गर्न सक्ने क्षमता वृद्धि ।

माघ २०६८ मा नेपाल सरकार र तीन दातृ संस्थाले एमएसएफपीको १० वर्षको लागि निर्धारित कार्यक्रममध्ये पहिलो चार वर्षको कार्यक्रम सञ्चालनको लागि संयुक्त वित्तिय सहयोग सम्झौतामा हस्ताक्षर गरेको छन् । एमएसएफपीले अहिले आफ्ना कार्यक्रमहरु जिल्ला वन कार्यालय तथा त्यस अन्तर्गतका कार्यान्वयन निकायको माध्यमबाट मुलुकका २३ जिल्लामा ६ लटमा कार्यान्वयन गरिरहेको छ । तेस्रो लट अन्तर्गत मार्च २०१३ देखि दुई वर्षका लागि रिम्स नेपालले पश्चिम तराईका नवलपरासी, रुपन्देही र कपिलवस्तु जिल्लामा निम्न अनुसार एमएसएफपी कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिरहेको छ :

- वन व्यवस्थापन, सुशासन, स्रोतहरूको समान वितरण लगायत सामुदायिक वन सुदृढीकरणका लागि सहयोग ।
- सार्वजनिक जग्गा व्यवस्थापनमा सहयोग । जस्तो : उपयोग नभएको सार्वजनिक जग्गामा वृक्षारोपण, स्रोत विकास, कृषि वन, वैकल्पिक ऊर्जा आदि ।
- दीर्घकालीन वन व्यवस्थापन, उत्तरी र दक्षिणी क्षेत्रका जनतालाई स्रोतको समान वितरण लगायत

कामको माध्यमबाट सरकार र साभेदारी वन व्यवस्थापनमा सधाउने ।

- वैकल्पिक ऊर्जा, जीविकोपार्जनमा विविधता, पानीका स्रोत संरक्षण, जग्गा पुनःस्थापना र भूपरिदृश्य व्यवस्थापनको सहायताले दक्षिणी भेगका समुदायमा जलवायु परिवर्तन विरुद्ध लड्ने क्षमता वृद्धिका लागि सक्षमता ।

रिस्स - एमएसएफपीले दुई वर्षको अवधिमा निम्न परिणाम हासिल गर्ने लक्ष्य राखेको छ :

प्रतिफल	परिणाम	नतिजाका सूचक
<ul style="list-style-type: none"> निजी क्षेत्र (किसान, उद्यमी र वित्तीय संस्था) ले वन क्षेत्रमा लगानी तथा रोजगारीको अवसर वृद्धि गर्नेछन् । 	<ul style="list-style-type: none"> निजी क्षेत्र, स्थानीय वन समूह र किसान बीच वन आधारित उद्यममा व्यवसायिक साभेदारी बढ्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> उद्यम प्रवर्द्धन तथा निजी क्षेत्रको संलग्नता रणनीति तय, उत्पादनको मूल्य शृंखला अध्ययन, सहयोग गर्नुपर्ने उद्यमहरूका लागि सञ्चालन कार्यविधि र मूल्य-मान्यता निर्धारण उद्यमीहरूको ३ वटा सञ्जालहरू स्थापनाका साथै १२ सयलाई रोजगारीको अवसर ।
<ul style="list-style-type: none"> ग्रामीण समुदाय-विशेषतः गरिब, पछाडि पारिएका र जलवायु परिवर्तनको असरमा परेका व्यक्ति तथा परिवार-स्थानीय वन व्यवस्थापन तथा अरु लगानीबाट लाभान्वित हुनेछन् । 	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय वन समुदायले वन स्रोतहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने । स्थानीय वन समूह र बहुस्रोकारवाला संरचनाले सुशासनको अभ्यास गर्ने । स्थानीय वन समूह तथा बहुस्रोकारवाला संरचना बाट गरिब, पछाडि पारिएका र जलवायु परिवर्तनका जोखिममा परेका घरधुरीले लक्षित साधन तथा स्रोत पाउने । स्थानीय वन समूहले वन कार्ययोजना तथा विधानको कार्यान्वयन गर्ने, जसले वनको दीगो विकास तथा जलवायु परिवर्तन विरुद्ध लड्ने क्षमता वृद्धि गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ९० नयाँ वन हस्तान्तरण १२० वन कार्ययोजना पुनरावलोकन सामाजिक परिचालन, सुशासन, जलवायु परिवर्तन र वन व्यवस्थापनका लागि ४ वटा निर्देशिका तयार पार्ने । २५ स्थानीय स्रोत व्यक्तिका लागि तालिम । गाविस तहमा ९० बहुस्रोकारवाला मञ्च गठन ६० स्थानीय वन समूहले सार्वजनिक लेखा अभ्यास ५००० गरिब घरधुरी आय मुलक कार्यक्रमबाट लाभान्वित १३,५०० जोखिममा परेका घरधुरीको जलवायु परिवर्तन विरुद्ध लड्ने क्षमता वृद्धि ९० नयाँ वन कार्ययोजना र १२० वन कार्ययोजनाले समुदायमा आधारित अनुकूलन योजना र लैज़िक तथा समावेशीकरण योजना पुनरावलोकन गर्ने । ४५ स्थानीय वन व्यवस्थापन समूहले समुदायमा आधारित अनुकूलन योजना कार्यान्वयन गर्ने । ३० गाविसल स्थानीय अनुकूलन योजना कार्यान्वयन गर्ने ।

<ul style="list-style-type: none"> सरकार, समुदाय निजी क्षेत्र र जलवायु परिवर्तन विरुद्ध लड्डै आएको समूहले वन तथा रुख दीर्घकालीन रुपमा व्यवस्थापन र अनुगमन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय वन समूहले योजना तथा विधानमा दीर्घकालीन विकास तथा जलवायु परिवर्तन विरुद्ध लड्ने क्षमता वृद्धि गर्ने क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ३० स्थानीय वन समूहले वन सम्बद्धन कार्य गर्ने । ६,००,००० विरुद्ध उत्पादन ५४ गाविसमा गोबरगाँस तथा सुधारिएको चुल्हो प्रवर्द्धन गर्ने २ गाविसमा वातावरणी सेवा भुक्तिनीको परिक्षण (PES Piloting) कार्यक्रम ।
--	--	--

रिम्स - एमएसएफपीले स्थानीय साझेदार संस्था, समुदाय तथा तिनका सञ्जाल, निजी क्षेत्र समेतलाई समेटेर काम गर्ने रणनीति बनाएको छ । स्थानीय वन समूह कार्यक्रम सञ्चालनका लागि प्रवेश विन्दु हो । कार्यक्रम योजना बनाउँदा समुदायको सहभागितामुलक पद्धतिलाई ख्याल गरिएको छ । कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आर्थिक रूपले विपन्न तथा सामाजिक रूपले वज्चतीमा परेका घरधुरीलाई केन्द्रित गरेको छ । कार्यक्रम कार्यान्वयन पछि राष्ट्रो प्रभाव आओस भनेर तीन जिल्लाका २२३ गाविस मध्ये हाल ८८ गाविस अर्थात् ४० प्रतिशतमा कार्यक्रम लागू गरिएको छ । पछिल्लो चरणमा जिल्लाका सबै गाविसमा कार्यक्रम विस्तार गर्ने लक्ष्य छ । रिम्स - एमएसएफपीले स्थानीय तहमा सरोकारवालाहरुसँग वित्तीय साझेदारी अपनाउँछ । कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा विकासका मुख्य सरोकारवालाहरु सरकार, गैरसरकारी निकाय, स्थानीय समुदाय, स्थानीय निकायसँग समन्वय गर्दछ ।

प्राप्त उपलब्धि

पहिलो वर्षमा निम्न उपलब्धिहरु हासिल भएका छन् ।

- रिम्स नेपालले कपिलवस्तु जिल्लाको पाँच वर्षे वन क्षेत्रको रणनीतिक योजना बनाउन मद्दत गरेको छ ।
- वनमा आधारित उद्यम प्रवर्द्धन तथा विकासबाटे नवलपरासी, कपिलवस्तु र रुपन्देही जिल्लाका अध्ययन गरेर रिपोर्ट तयार पारिएको छ ।
- लघुउद्यम प्रवर्द्धन क्रियाकलापलाई सहयोग पुऱ्याउन निर्देशिका तयार पारिएको छ ।
- तीन जिल्लाका वनमा आधारित लघु उद्यम प्रवर्द्धनका लागि निजी क्षेत्रको भूमिकाबाटे रणनीति निर्माण गरिएको छ ।
- छानिएका वनमा आधारित उत्पादनको मूल्य शूँखलाबाटे अध्ययन गरिएको छ ।
- नवलपरासीका चिसापानीमा डिस्टिलेसन युनिट, बिसासायामा बेल जुस तथा रुपन्देहीको रुद्धपुर सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहमा काठ चिरानी मिललाई व्यवसायिक योजना तयार पार्न सहयोग गरिएको छ ।
- ८१ जनालाई सिकर्मी तालिम प्रदान गरेर प्रत्येकलाई १४ हजार रुपियाँ बराबरको उपकरण सहयोग गरिएको छ ।
- सहयोग गरिएको ९ वटा उद्योग तथा ८१ जना फर्निचर तालिमप्राप्त व्यक्तिहरुबाट ३७५ जनाले रोजगारी पाएका छन् जसमध्ये १६२ जनालाई पूर्ण रोजगारी मिलेको छ ।

- बुटवल चेम्बर अफ कर्मस एन्ड इन्डस्ट्री (बियुसीसार्आई), रुपन्देही र रिम्स नेपालको साफेदारीमा समुदायका व्यक्तिहरू बैंक तथा वित्तीय संस्था बनमा आधारित उद्योग, उद्योग/व्यवसायी संघ-संस्थाका प्रतिनिधिहरूबीच अन्तर्क्रिया, बैठक सञ्चालन गरियो ।
- द्यग्रहक्रहक्ष्ये सञ्चालन गरेको औद्योगिक मेलाको लागि आर्थिक सहयोगको साथै सो मेलामा औद्योगिक मेलामा कपिलवस्तुको हस्तकला, रुपन्देहीको ब्रिकेट र नवलपरासीको बेलको सर्वत प्रदर्शनमा राख्न सहयोग गरियो ।
- कार्यक्रमले ८८ गाविसका ४७९ स्थानीय वन समूहमा सामाजिक परिचालन गरेको छ ।
- रुपन्देही जिल्लामा १८ वटा नयाँ सार्वजनिक जग्गा व्यवस्थापन समूह गठन गरिएको छ, यी समूहहरूले कुल ५१.७४ हेक्टर ओगटेको छ र १,५४८ घरधुरीले व्यवस्थापन गरेका छन् ।
- २४२ स्थानीय वन समूह र १६ वटा गाविसस्तरीय सञ्जाललाई सुशासन, संस्थागत विकास र नेतृत्वबारे तालिम दिइएको छ ।
- ३० वटा गाविसस्तरीय स्थानीय वन समूहहरूको सञ्जालले संस्थागत सहयोग जस्तो: तालिम, स्टेसनरी आदि पाएका छन् ।
- ६ जना वन प्राविधिक तथा २१ स्थानीय स्रोत व्यक्तिहरू परिचालन गरी स्थानीय वन उपभोक्ता समूहका लागि ६ वटा नयाँ योजना तथा पर्हिलेको योजना पुनरावलोकन गरियएको छ ।
- आय आर्जन क्रियाकलापको माध्यमबाट १६५७ पछाडि पारिएका परिवारले जीविकोपार्जन सहायता पाएका छन् । तिनीहरूमध्ये ५६% महिला, १००% गरिब र ९९% वज्चितकिरणमा परेका व्यक्तिहरू छन् ।
- १०९ वन उपभोक्ता समूहले कुल बजेटको ३५% गरिब तथा पिछाडिएका सदस्यहरूको जीविकोपार्जनको सुधारमा बजेट छुट्याएका छन् ।
- २१८० गरिब तथा पिछाडिएका व्यक्तिहरूले सीप विकासमा सहयोग पाएका छन्, जसमा ८१ जनाले सिकर्मी तालिम, १४२६ जनाले लिबर्डसँगको सहकार्यमा च्याउखेती तथा करेसाबारी तालिम र हेल्पेटाससँगको सहकार्यमा ६७३ जनाले नदी किनारमा गरिने खेतीबारे तालिम पाएका छन् ।
- इन्भारोमेन्ट रिसर्च इन्स्टिट्युट (इआरई) ले नवलपरासी जिल्लाको जलवायु परिवर्तन जोखिमबारे नक्सांकन तयार पारेको छ जसअनुसार, नवलपरासीका ७४ गाविसमध्ये ३२ वटा अति जोखिममा छन् ।
- ३५ वटा स्थानीय अनुकूलन योजना (LAPA) र समुदायमा आधारित अनुकूलन योजना (CAP) तयार पारिएको छ ।
- ४०५० व्यक्तिहरूलाई गीत प्रतियोगिता, रेडियो कार्यक्रम, सडक नाटक आदिको माध्यमबाट सशक्तिकरणमा मद्दत पुगेको छ ।
- कार्यक्रमको सहयोगमा स्थानीय वन उपभोक्ता समूहलाई २१० हेक्टर जग्गामा ३३७,०४० विरुवा रोप्ने कार्य सम्पन्न भयो जसमध्ये २,५०,००० बेर्ना जिल्ला वन कार्यालयको नर्सरीमा तयार गरिएको थियो भने बाँकी ७०,८५० बेर्ना अन्यत्रबाट किनेर ल्याइएको थियो ।

चुनौती तथा अवसर

- उपलब्ध प्राविधिक मानवीय श्रोतको तुलनामा स्थानीय वन समूहद्वारा प्राविधिक वन सेवाको उच्च माग आएको ।
- सार्वजनिक जग्गा व्यवस्थापन समूहको बैधता सम्बन्धी सवाल अझै कायम भएको ।
- सार्वजनिक वृक्षारोपणका लागि धेरै संख्यामा सार्वजनिक पोखरी उपलब्ध छन् जुन रिम्स नेपालका लागि सार्वजनिक जग्गा व्यवस्थापन समूह गठनको लागि अवसर मिलेको छ ।
- गाउँ वन समन्वय समितिको वैद्यताबारे अझै अन्योल छ ।

सिकाइ

- अहिले विद्यमान सामाजिक परिचालन विधिलाई दक्षिणी समुदायमा स्थापित गर्न आवश्यक भएको छ ।
- तराईमा माग हुने ८०% वन उत्पादनको माग निजी जगाले धानेका छन् । तसर्थे, निजी जगामा पनि बहुउद्देश्यीय विरुद्ध उत्पादन गरी रोप्नका लागि ध्यान दिनुपर्छ ।
- यो क्षेत्रमा राम्ररी काम गर्नसक्ने दक्ष सिकर्मीको माग उच्च छ । यहाँ करिब ४५ हजार दक्ष सिकर्मी खाँचो छ ।
- स्थानीय वन समूहले माग गरेको प्राविधिक वन सेवाबारे सकारात्मक प्रतिक्रिया आवश्यक छ ।
- विपन्न समुदायप्रति लक्षित जीविकोपार्जन कार्यक्रम लघुवित्तसँग जोड्दा प्रभावकारी हुन्छ ।
- स्थानीय वन समूहमा वन व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका अंतरिक्त अन्य कार्यक्रमहरू जस्तै घर-बगैचा र बगेरे खेतीलाई एकीकृत गर्दा प्रभावकारी हुन्छ ।

लेखक रिम्स नेपाल/एमएसएफपी कार्यक्रममा अनुगमन तथा सञ्चार अधिकृत हुनुहुन्छ ।

सुशासन तथा जीविकोपार्जन परियोजनाः सहकार्य, उपष्टि र सिकाइहरू

- रामराजा शाही

पृष्ठभूमि

आड्रा अस्ट्रेलियाको आर्थिक तथा आड्रा नेपालको प्राविधिक सहयोग र स्रोत परिचान तथा व्यवस्थापन समाज नेपाल (रिम्स-नेपाल) द्वारा धारिदण्ड जिल्लाका २५ गाविसहरूमा २०११ जनवरीदेखि २०१३ डिसेम्बरसम्म नेतृत्व तथा सुशासन परियोजनाअन्तर्गत सञ्चालित क्रियाकलापहरूको निरन्तर अनुशिक्षण गर्नका लागि सुशासन तथा जीविकोपार्जन परियोजना २०१४ फेब्रुअरीदेखि २०१५ जुलाईसम्म लागू हुने गरी सम्भौता भएको हो । नेतृत्व तथा सुशासन परियोजनाअन्तर्गत २५ गाविसका सबै वडाहरूका वडा नागरिक मञ्च तथा नागरिक समाजका प्रतिनिधिका लागि ७ दिने परिणाममुखी नेतृत्व, व्यवस्थापन तथा सुशासन तालिम सञ्चालन गरी प्रत्येक वडामा स्थानीय उपभोक्ताहरूकै सहभागितामा चुनौती परियोजनाहरूनिर्माण भएका थिए । ती चुनौती परियोजनाहरूमध्ये केही चुनौती परियोजनाहरूले पर्याप्त स्रोतहरू जुटाउन नसकेको कारण कार्ययोजना अवधिमा पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन भई सम्पन्न हुन सकेन् । ती परियोजनाहरूका लागि निरन्तर अनुशिक्षणको आवश्यकता भएको तथा परियोजनाको अन्तिम मूल्याङ्कन र Endline Surveyको ऋममा प्राप्त सुझावहरूको कार्यान्वयन गर्नका लागि यो परियोजनाको परिकल्पना गरिएको हो । यस परियोजनाअन्तर्गत परियोजना अवधिमा अध्युरो चुनौती परियोजनाहरू पूरा गर्नका लागि आवश्यक अनुशिक्षण, सम्पन्न भएका परियोजनाहरूका लागि अर्को चरणको परियोजनाका लागि आवश्यक प्राविधिक सहयोग र समुदाय स्तरमा सुशासन सबलीकरण गर्नका लागि आवश्यक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरी नेछन् ।

परियोजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू

यस परियोजनाले नेतृत्व विकास तथा व्यवस्थापन सीपको माध्यमबाट स्थानीय स्तरका नागरिक समाजको क्षमता विकास र सुशासन सबलीकरण गर्ने लक्ष्य राखेको छ । यसका मुख्य उद्देश्यहरू निम्न अनुसार छन् ।

- नेतृत्व तथा सुशासन परियोजनाअन्तर्गत सञ्चालित सम्पन्न हुन नसकेका चुनौती परियोजनाहरूका लागि आवश्यक अनुशिक्षण, अनुगमन तथा सुझाव उपलब्ध हुनेछन् ।
- स्थानीय सरोकारवाला निकायहरूको योजना प्रक्रिया तथा स्रोत परिचालन क्षमता विकासमा सहयोग पुनेछ ।
- स्थानीय स्तरमा भएका राम्रा अभ्यासहरूको निरन्तरताका लागि सरोकारवालाहरूकोबीचमा प्रचारप्रसार, समन्वय, सञ्जाल तथा आपसी सहयोग संयन्त्रको विकास भएको हुनेछ ।

- परिणाममुखी नेतृत्व विकास प्रक्रियालाई सहजीकरण गर्नका लागि स्थानीय स्तरमा तालिमप्राप्त जनशक्तिको विकास भएको हुनेछ ।
- स्थानीय समूह, सञ्जाल तथा संघसंस्थाहरूको सुशासन र जवाफदेहिता क्षमतामा सबलीकरण भएको हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलापहरू

यस परियोजनाबाट हालसम्म निम्न क्रियाकलापहरू सम्पन्न भएका छन् :

- चुनौती परियोजना तथा स्थानीय उपभोक्ता समितिहरूको सुशासन क्षमता अभिवृद्धि गर्न तथा सिकेका सीपहरूको व्यवहारिक प्रयोग भएनभएको अनुगमन गर्नका लागि स्थलगत अनुशिक्षण भ्रमणहरू सम्पन्न गर्ने,
- २५ वटा गाविसमा गाविस स्तरका समूह/सञ्जाल/उपभोक्ता समिति/वडा नागरिक मञ्चलगायतका विभिन्न स्थानीय संघसंस्थाका प्रतिनिधिका लागि २ दिने परिणाममुखी नेतृत्व, व्यवस्थापन तथा सुशासन पुर्नांजगी तालिम सञ्चालन गर्ने,
- जिल्लाका विभिन्न संघसंस्थाहरू, सरोकारवाला निकायहरू तथा नागरिकहरूको समन्वय गरी उनीहरूको प्रत्यक्ष संलग्नतामा विशेष दिवसहरू (Special Day) विभिन्न विविध कार्यक्रमहरूका साथ मनाउने,
- गाविसबाट हुने स्रोतहरूको उचित व्यवस्थापन तथा समतामूलक वितरणलाई प्रभावकारी बनाउन २५ गाविसका सचिवहरूका लागि स्रोत परिचालन सम्बन्धी पुर्नांजगी तालिम/गोष्ठी सञ्चालन गर्ने,
- समुदायमा भएका राम्रा अभ्यास तथा सिकाइहरू आदानप्रदान गर्नका लागि २५ गाविसका चुनौती परियोजनाका छानिएका प्रतिनिधिहरूका लागि जिल्लाभित्रका नमुना चुनौती परियोजनाहरूको अध्ययन/अवलोकन भ्रमण गर्ने,
- स्थानीय स्तरमा भएका राम्रा अभ्यास तथा सिकाइहरूको छलफल गर्न तथा जिल्लाका सेवा प्रदायक निकायहरूको सल्लाह-सुझावहरूको सङ्कलन तथा कार्यान्वयन गर्नका लागि जिल्ला परियोजना सल्लाहकार समितिको बैठक गर्ने,
- चुनौती परियोजनाहरूका लागि स्रोत सङ्कलन तथा अनुगमन संयन्त्रलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि विभिन्न सरोकारवालाहरूबीच सम्पर्क तथा समन्वय कायम गर्ने ।
- यी क्रियाकलापहरूको माध्यमबाट स्थानीयसमूह तथा नागरिक समाजका सञ्जालहरूको क्षमता विकासमा सहयोग पुगी परियोजनापश्चात पनि परियोजनाका लाभान्वित व्यक्ति, समूह, सञ्जाल, उपभोक्ता समिति, संस्थाहरूले नेतृत्व तथा व्यवस्थापन सीपको माध्यमबाट परिणाममुखी नेतृत्व तथा व्यवस्थापन प्रक्रियालाई निरन्तरता दिनेछन् भन्ने परिकल्पना यस परियोजनाले लिएको छ ।

नेतृत्व तथा सुशासन परियोजनाको उपलब्धिता, सबल पक्ष तथा सिकाइहरू

मुख्य उपलब्धिहरू

- परियोजना अन्तर्गत २६५ चुनौती परियोजना सञ्चालन गरी विभिन्न सरोकारवाला संघसंस्थाहरूसँग समन्वय र समुदायको आफ्नै नगद तथा श्रमदान परिचालन गरी लगभग रु. ३ करोडको कार्य गर्न

सफल ।

- जिल्ला स्तरका ४४ जना नेतृत्वकर्ताहरूलाई नेतृत्व, व्यवस्थापन तथा सुशासनसम्बन्धी MToT (प्रशिक्षक प्रशिक्षण) तालिम प्रदान गरी जिल्ला स्तरीय प्रशिक्षकहरूको क्षमता विकास गर्न सफल,
- ७६८ जना स्थानीय स्तरका नेतृत्वकर्ताहरूका लागि नेतृत्व, व्यवस्थापन तथा सुशासनसम्बन्धी तालिम प्रदान तथा ती तालिम प्राप्त जनशक्तिबाट २६५ वटा चुनौती परियोजनाहरूको नेतृत्व गर्दै नेतृत्व, व्यवस्थापन तथा सुशासन सीपको माध्यमबाट परियोजना सम्पन्न गर्न सफल,
- नेतृत्व तथा सुशासन परियोजना सञ्चालन भएका गाविसहरूका बडाहरूमा आवश्यकता परिचान, योजना छनोट तथा योजना व्यवस्थापनलगायतका कार्य गर्न सहयोग पुगेको छ ।
- परियोजनाअन्तर्गत सञ्चालित २६५ ओटा चुनौती परियोजनाहरूको सार्वजनिक लेखाजोखा कार्य सम्पन्न, यसको सिकाइबाट अन्य योजनाहरूको पनि सार्वजनिक लेखाजोखा हुनुपर्ने उपभोक्ताहरूको माग तथा सरोकारवाला निकायहरूको ध्यानाकर्षण गर्न सफल ।

सबल पक्ष तथा सिकाइहरू

- समुदायहरू विभिन्न संघ, संस्था, सरकारी कार्यालय र व्यक्तिहरूसँग समन्वय र सम्बन्ध विस्तार गरी स्रोत साझेदारीमार्फत काम गर्न सफल भएकाले स्रोत र साधनको उचित प्रयोग भएको छ ।
- स्थानीय निकाय र अन्य संघसंस्थासँग सम्बन्ध विस्तार गरी सम्पर्क र समन्वय गर्ने कार्यको सुरुआत गरेका छन् ।
- समूहमा आफै बैठक बस्ने, निर्णय गर्ने, कार्य योजना बनाएर काम गर्न सुरुवात गरेका छन् ।
- जिल्लाको ५० प्रतिशत गाविसहरूलाई परियोजनाले समेटेको छ ।
- बडा नागरिक मञ्चसँगको सहकार्यले समन्वयात्मक भूमिका प्रभावकारी भएको छ ।
- गाविस स्तरको योजना तर्जुमा प्रक्रियामा सहयोग पुगेको छ ।
- प्रभावकारी तालिममार्फत सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक अभ्यास भएको छ ।
- नियमित तालिम तथा अनुशिक्षण भएको छ ।
- पछाडि पारिएका व्यक्ति तथा समूहको स्रोतमा पहुँच बढेको छ ।
- सामुदायिक विकासमा जिम्मेवारी र अपनत्वको भावना वृद्धि भएको छ ।

मुख्य चुनौतीहरू

- समुदायको अपेक्षाको तुलनामा परियोजनाको स्रोतमा कमी हुनु ।
- गाविस स्तरका चुनौती परियोजनाहरू सडक/गोरेटो बाटो, सामुदायिक भवन, खानेपानी ट्याइकी जस्ता भौतिक विकासमा बढी केन्द्रित हुनु
- परिचान भएका प्राथमिक आवश्यकताहरूलाई निरन्तररूपमा गाविसको योजनामा समावेश गर्न ।
- अपेक्षाकृत स्रोतहरू जुटाउन नसकदा परियोजनाजरू समयमै नसकिनु ।
- गाँउबाट युवा तथा दक्ष जनशक्ति पलायन हुनु ।
- परियोजनामा विविधता हुने हुँदा उचित प्राविधिक परामर्श र दक्षता खड्किनु ।
- समन्वय आर्थिक विषयवस्तुमा केन्द्रित हुनु ।
- समुदायहरू परियोजनाको भावी रणनीति र दिगो विकासमा भन्दा बढी तत्कालीन फाइदामा केन्द्रित रहनु ।

लेखक सुशासन तथा जीविकोपार्जन परियोजनाका संयोजनक हुनुहुन्छ ।

जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका प्रयास कार्यक्रम र उपलब्धि

- हिमालय सुवेदी

पृष्ठभूमि

विश्वव्यापी समस्याको रूपमा जलवायु परिवर्तनको नकारात्मक असर बढिरहेको छ । यसका असर तथा समस्याका बारेमा विभिन्न तथ्य एवम् तथ्याङ्कले प्रस्त पार्दै लगेको यथार्थ हाम्रासामु रहेको छ । हामीले पनि यसका नकारात्मक असर (सुख्खा खडेरी, अति तथा अनावृष्टि, तापक्रममा वृद्धि, कृषि पशु तथा मानव स्वास्थ्यमा नयाँनयाँ रोगको प्रकोप, बाली चक्रमा ऋमशः परिवर्तन, जलस्रोतको कमी एवम् अभाव) सँग जुधिरहेका छाँ । यी र यस्ता असरले मुख्यतः गरिब, विपन्न, दलित, जनजाति, महिलालाई सबैभन्दा बढी असर पारेको छ ।

परिचय

जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका प्रयास USAID को आर्थिक सहयोग र आईडीई नेपाल, रूपान्तरण र श्रोत पहिचान तथा व्यवस्थापन समाज (रिम्स) नेपालका साथै विभिन्न छोटा स्थानीय साझेदारसंस्था ले मार्च २०१२ देखि फेब्रुअरी २०१७ सम्म कपिलवस्तु, रूपन्देही, नवलपरासी, कास्की, स्याङ्जा, पर्वत, दाढ र रोल्पा जिल्लामा सञ्चालित छ ।

आईडीई नेपालले कार्यक्रमको समग्र नेतृत्व गर्दछ । रूपान्तरण र रिम्स नेपालले ऋमशः वन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र कृषि तथा जलाधार संरक्षणका कार्यक्रममा साथ फिल्ड स्तर कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि समन्वय गर्दछन् । स्याङ्जामा आँधीखोला सामुदायिक विकास केन्द्र र रोल्पामा विकास सरोकार समाजसँगको सहकार्यमा रिम्स नेपालले कार्यक्रम व्यवस्थापन गर्दछन् र अन्य ६ ओटा जिल्लाको रूपान्तरणले कार्यक्रम व्यवस्थापन गर्दछन् । कार्यक्रमको समन्वयका लागि बुटवलमा क्षेत्रीय समन्वय कार्यालय रहेको छ । यसले केन्द्रीय स्तरमा रहेको कार्यक्रम सल्लाहाकार समिति र केन्द्रीय कार्यालयको मार्गदर्शन अनुरूप कार्यक्रम कार्यान्वयनमा भूमिका निर्वाह गर्दछ ।

जलवायु परिवर्तनको नकारात्मक असरले सङ्कटमा परेको मुख्य जिल्लाको रूपमा रहेका (NAPA को आधारमा) ती जिल्लामा पनि समग्र गाविसको तुलनामा नभई जलवायु परिवर्तनको नकारात्मक असरले सबैभन्दा बढी सङ्कटमा परेका गाविस छोट गर्दै कार्यक्रमले निर्धारण गरेको लक्षित वर्गसम्म पुन जलवायु परिवर्तन समन्वय समिति गठन गरिएको छ । सो समितिको संयोजक गाविस अध्यक्ष रहने (हालको

अवस्थामा गाविस सचिव) भएकाले यसले लक्षित वर्गमा तथा गाविसमा समन्वय र सहकार्य गर्न पनि सहयोग गरेको छ । कार्यक्रमले कार्यक्षेत्रको रूपमा छनोट सबै गाविसमा स्थानीय अनुकूलन योजना (LAPA को आधारमा) निर्माणमा सहजीकरण गर्दै आएको छ ।

उद्देश्यहरू

- संस्थागत विकास र प्रक्रियागत चुस्तता/सबलीकरण गर्दै जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, स्रोत परिचालन र कृषि तथा वन क्षेत्रका मूलप्रवाहीकरण कार्यक्रमहरूमा प्रभावकारी सुशासन कायम गर्न सहजीकरण गर्ने । (सुशासन)
- जलवायु परिवर्तनका कारण सृजित नकारात्मक असरहरूसँग जुध्नका साथै त्यसबाट उपलब्ध अवसर हरूबाट फाइदा लिनका लागि समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । (क्षमता अभिवृद्धि)
- दीर्घकालीन एवम् विविध आयआर्जन र सीप तथा उद्यमविकासका अवसरहरूमार्फत गरिब तथा जोखिममा परेका समुदायहरूको जलवायु परिवर्तन समानुकूलन क्षमतामा सुधार गर्ने । (समानुकूलन क्षमतामा सुधार)
- जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका लागि उपयुक्त ज्ञान, सीप तथा प्रविधिको पहिचान गरी सोको प्रसार तथा विस्तारका लागि सहजीकरण गर्ने । (जलवायु परिवर्तन अनुकूलन)

लक्षित समुदाय

- खाद्य सङ्कट, गरिबी तथा जलवायुजन्य जोखिममा रहेका गरिब तथा सानाकिसान घरधुरीहरू तथा तिनको समुदाय (महिला, केटाकेटी र पिछडिएका समुदाय) का कम्तीमा ५० प्रतिशत महिला र ५० प्रतिशत पिछडिएका जनजाति समेट्ने ।
- यस कार्यक्रमले प्रत्यक्ष रूपमा २०,००० घरधुरी लाभान्वित हुनेछन्। तीमध्ये १०,००० घरधुरी सानाउद्यम तथा आयआर्जनका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरी वार्षिक १०० डलर थप आर्जन गर्नेछन्। बाँकी १०,००० घरधुरी Value Chain गरी वार्षिक ५० डलर थप आर्जन गर्नेछन्।

परियोजनाका खण्डहरू

यस परियोजनाले तलसील बमोजिमका विषयगत क्षेत्रहरूलाई सम्बोधन गर्दछ ।

१. सुशासन	<ul style="list-style-type: none"> ● विद्यमान स्थानीय संस्थाको सबलीकरण (पारदर्शिता, सहभागितामूलक, जवाफदेहिता, निर्णय गर्ने क्षमता र फाइदाको बाँडफाँड) ● स्थानीय अनुकूलन योजना (LAPA) को तयारी तथा कार्यान्वयन ● स्थानीय स्रोतको परिचालनका लागि सहयोग गर्ने ● सहभागितामूलक अनुगमन र मूल्याङ्कन ।
-----------	---

२. क्षमता अभिवृद्धि	<ul style="list-style-type: none"> ● जलवायु परिवर्तनका बारेमा सचेतना जगाउने । ● समुदायका सदस्यहरू, स्थानीय सामुदायिक संस्था र विभिन्न सरोकारवालाहरूमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन एवम् समानुकूलनका बारेमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । ● जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी सूचना तथा ज्ञानको आदानप्रदानका लागि सामुदायिक जलवायु स्रोत केन्द्र (CCRC) को स्थापना र सञ्चालन गर्न सहयोग गर्ने । ● जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा न्यूनीकरणको मूलप्रवाहीकरणका लागि सम्बन्धित सरोकारवाला तथा सेवाप्रदायक निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । ● जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा न्यूनीकरणका नवीनतम प्रविधिहरू एवम् सफल अभ्यासहरूको प्रवर्द्धनका लागि स्थानीय समुदायको क्षमता सबलीकरण गराउने ।
३. समानुकूलन क्षमता बढाउने	<ul style="list-style-type: none"> ● जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी सूचना तथा जानकारी, स्रोत, प्रविधि एवम् बजार सम्बन्ध विस्तार गर्ने । ● दिगो गैरकाष्ठ वन पैदावार व्यवस्थापन, सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटी तथा उच्च मूल्यका तरकारी खेतीको विस्तार गर्ने । ● सार्वजनिक जग्गाको व्यवस्थापन, आयआर्जनका कार्यक्रम आदिमार्फत स्थानीय विपन्न समुदायको जलवायु परिवर्तन समानुकूलन क्षमतामा सुधार गर्ने ।
४. जलवायु परिवर्तन अनुकूलन	<ul style="list-style-type: none"> ● संवेदनशील जलाधारहरू (Critical watersheds) को संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्ने । ● कृषि अभ्यासहरूमा सुधार गर्ने (IPM, Off Season vegetable) ● साना सिँचाइ प्रविधिहरूको प्रवर्द्धन गर्ने (Drip, Sprinkle, Plastic pond) ● बिमा व्यवस्था मार्फत कृषि तथा आयआर्जनका क्रियाकलापमा हुन सक्ने सम्भावित जोखिमको प्रभावलाई न्यून गर्ने (Safety nets) सहयोग गर्ने ।

स्याइजामा ICCA को प्रभाव र सिकाइ

- जिल्ला विकास समिति स्याइजाले कम्तीमा थप ७ गाविसमा स्थानीय अनुकूलन योजना निर्माणमा सहयोग गर्न गरेको अनुरोध तथा जगतभञ्ज्याड, मल्याडकोट र एलादी गाविसमा आ.व. २०७१/७२ मा गाविसले सञ्चालन गर्ने योजना तर्जुमाबाट करिब ६५ प्रतिशत योजना गाविसको योजना तर्जुमा गोष्ठीबाट स्थानीय अनुकूलनसँग सम्बन्धित योजनाहरू छनोट भई कार्यन्वय प्रक्रियामा गएका ।
- परपरागत खेती प्रणाली छोडी किसान प्रविधियुक्त खेती प्रणालीमा प्रवेश गरेको देखिएको छ । किसानले प्रयोग गरेको मोहनी पासो, थोपा सिँचाइ प्रविधि, प्लास्टिक घर, प्लास्टिक पानी सङ्कलन पोखरी, सिप्रझ्कल वनस्पति विषादी तथा भोलमल निर्माण यसका प्रमुख उदाहरण हुन् ।
- जिल्लामै पहिलो सुगन्धित तेल बाली प्रशोधन केन्द्रको स्थापनाको तयारी गर्नु,
- कार्यक्रमको पचास हजारको सहयोगबाट एलादी गाविसमा रु. २ लाख बराबरको कृषि उपज सङ्कलन केन्द्र निर्माण, १ लाख ६० हजारको सहयोगमा ५० लाख बराबरको जगतभञ्ज्याड ४ मिनाडकोटमा भोटेखोरिया लिफटिड खानेपानी आयोजना मल्याडकोट १ लामडाँडामा, लामडाँडा सोलार लिफटिड मुस, तथा श्रीकृष्ण गण्डकी ६ छापमा, खानेपानी तथा सिँचाइ लिफिटड आयोजना हुनु पनि सहकार्यको सुनौलो तथा उत्कृष्ट नमुना हो ।
- कार्यक्रम को लक्ष्यअनुसार किसानले वार्षिक १३ हजारले आफ्नो भइरहेको आम्दानीमा वृद्धि गरेको तथ्याङ्क रहेको छ । किसानमा आयआर्जनको राम्रो विकल्पको रूपमा तरकारी तथा सुगन्धित तेलबाली रहेको देखाएको छ ।
- जलवायु परिवर्तन सम्बन्ध समिति गठन गरिएको र सो समितिको संयोजक गाविस अध्यक्ष रहने भएकाले यसले लक्षित वर्गमा तथा गाविसमा सम्बन्ध र सहकार्य गर्न पनि सहयोग गरेको छ ।

जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका प्रयास कार्यक्रमअन्तर्गत हालसम्म निम्नलिखित उपलब्धिहरू हासिल गरेको छ ।

कृषि, जलाधार तथा आयआर्जनतरफ

- हालसम्म लगभग ६२०० लाभान्वित घरधुरीमा पुगीवार्षिकरूपमा औसत ११२ डलर थप आम्दानी आर्जन बजार मागमाआधारित तरकाली खेतीबाट गरेका
- जलवायु परिवर्तन अनुकूलन हुने निम्न प्रविधिहरूको अभ्यास तथा अनुसरण र प्रवर्द्धन गरिएको
- प्लास्टिक घरमा थोपा सिँचाइमाफित तरकारी खेती
- प्लास्टिक पोखरी तथा आकाशो पानी सङ्कलन प्रविधि प्रयोग

- साना (थोपा सिँचाइ, स्प्रिङ्कल, ढिकी पम्प आदि) सिँचाइ प्रविधिको प्रयोग
- सवेदनशील जलाधारहरू(Critical watersheds) को संरक्षण (बाँध, वृक्षरोपण, सरसफाइ आदि) तथा व्यवस्थापन गर्ने (Recharge pond construction, माछापालन, बहुउद्देश्य पानी उपयोग)
- कार्यक्रम क्षेत्रभित्रका चौधओटा निजी व्यवसायीको स्तरमा सुदृढीकरण गरी Value chainकार्यक्रम सञ्चालनका लागि २९ जना सामुदायिक व्यवसाय सहजकर्ताको क्षमता अभिवृद्धि गरी काम सञ्चालन गरिएको ।
- दुई वर्ष अवधिमा चारओटा नयाँ तरकारी सङ्कलन केन्द्रको निर्माण र त्यसको व्यवस्थापन
- बाली बिमाका सफल अभ्यासहरू

गैरकाष्ठ वन पैदावार व्यवस्थापन तथा सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीतर्फ

- ICCA परियोजनाले विभिन्न प्रजातिका गैरकाष्ठ वन पैदावार व्यवस्थापन तथा सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीको(८ विभिन्न प्रजाति) व्यवसायिक खेती र प्रदर्शन गरी २००० भन्दा घरधुरीले वार्षिकरूपमा औसत ९० डलर थप आम्दानी आर्जन गरेका ।
- हालसम्म विभिन्न देशबाट सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीनयाँ प्रजातिका त्याएर प्रदर्शनी र प्रचारप्रसार गरिएको ।
- यस अवधिसम्म सातओटा सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटी प्रशोधन यन्त्र जडान गरिसकिएको र यसको अपार सफलतापूर्वक दशओटा नयाँ सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटी प्रशोधन यन्त्र निजी क्षेत्रले पनि जडान कार्य सुरु भएको ।

जलवायु परिवर्तनतर्फ

- ICCA परियोजना लागू भएका गाविसहरूमा बहुसरोकारवाला गाउँजलवायु परिवर्तन समन्वय समिति गठन गरिएको र सो समितिको संयोजक गाविस अध्यक्ष रहने (हालको अवस्थामा गाविस सचिव) भएकाले यसैको नेतृत्वमा अधिकांश गाविसहरूमा स्थानीय वा समुदायिक अनुकूलन योजना (LAPA/CAP) निर्माण भई कार्यान्वयन अवस्थामा पुगेको
- विभिन्न तालिम, गोष्ठी र रेडियो कार्यक्रममार्फत १४००० घरधुरीमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव, अनुकूलन र न्यूनीकरणका उपाय र माध्यमका बारेमा जानकारी । त्यस्तै गरी हालसम्म १५० भन्दा बढी सरकारी कर्मचारीहरूजलवायु परिवर्तनको प्रभाव, अनुकूलन र न्यूनीकरणका उपाय र माध्यमका बारेमा तालिममा सरिक भएका ।
- यसकार्यक्रमबाट सुधारिएको चुलो, गोबर ग्याँस, सौर्य घर जस्ताकार्यक्रमहरू सञ्चालित छन् ।

लेखक रिम्स-नेपाल/ICCA कार्यक्रमका संयोजक हुनुहुन्छ ।

साना किसान उद्यम सबलीकरण परियोजना, केवलपुर धादिङ: एक अनुभव

- भ्रम्मक खड्का

यो हेफर इन्टरनेसनल नेपालको आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगमा रिम्स नेपालद्वारा सञ्चालित परियोजना हो । यो परियोजना केवलपुर गाविसका १२२२ घरपरिवारलाई लक्षित गरेर कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ । यो परियोजना 1st December 2013 to 30th Jun 2016 सम्म क्रियाशील रहनेछ भने अर्को २ वर्षसम्म प्रतिवदेन अवधि रहनेछ ।

१. परियोजना परिचय

हेफर इन्टरनेसनल नेपालले गरेको अध्यनअनुसार नेपालमा २७ लाख घरपरिवारले बाखापालन गर्दै आएका छन् । हाल नेपालमा ९२ लाख बाखा छन् त्यसमध्ये ३३ लाख बाखा काटिने गरेको छ । अझै नेपालमा मासुका लागि नपुग ६ लाख बाखा बाहिरबाट आयात गर्नुपरेको छ । हेफर इन्टरनेसनल नेपालले लामो समयदेखि नै स्थानीय गैरसरकारी संस्थाहरूसँगको साझेदारीमा समुदायमा आधारित कृषि र पशुबाट आर्थिक विकास, तालिमबाट सामाजिक सदभाव, स्वास्थ्य सरसफाइ र वातावरण सुधार तालिम गोष्ठी र अध्ययन, अवलोकन भ्रमणबाट क्षमता अभिवृद्धिलाई विशेष जोड दिँदै आएको छ । यसमा हालको यो परियोजनामा माथि उल्लिखित विषयहरूलाई यथावत् राख्दै थपजोड घाँस खेती गराँ, १० माउ बाखापालन पालाँ र वार्षिक आम्दानी ३ लाख पुऱ्याओँ भने विषयलाई विशेष जोड दिएको छ ।

२. परियोजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य

यस परियोजनाको समग्र लक्ष्य केवलपुर गाविसका ग्रामीण साना किसानको कृषि पशुपालनमा आधारित उद्यमहरूको विकासको माध्यमबाट मूल्यशृङ्खलाको कमी गर्दै जीवन स्तरमा सुधार गर्नु रहेको छ । यस परियोजनाका विशिष्ट उद्देश्यहरू यस प्रकार छन् ।

- सामाजिक पुँजीको मजबुतका लागि ४७ ओटा स्वावलम्बी समूह गठन गर्ने र कृषकहरूको एक सशक्त संस्था गठन गरिएको हुनेछ ।
- उन्नत पशु व्यवस्थापन र प्रविधिको अवलम्बन गरी बाखापालनमा कम्तीमा ५० प्रतिशत उत्पादनमा वृद्धि भई भएको हुनेछ ।
- दिगो पारिवारिक आयआर्जन, पोषण र खाद्य सुरक्षाका लागि कृषिजन्य उत्पादित वस्तुहरूको एकीकृत बजारीकरणको व्यवस्था भएको हुनेछ ।

- गाविसको सर्वाङ्गीण विकासका लागि वातावरणमैत्री कार्य गर्दै सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्था र अन्य सरोकारवालाहरूसँग सम्पर्क सम्बन्ध गर्ने, गराउने कार्यमा अभिप्रेरित गर्नेछ ।

साभेदार संस्थाहरू

यस परियोजनामा आर्थिक तथा प्रविधिक हिसाबले साभेदारी गर्ने संघसंस्थाहरू पहिलो हेफर इन्टरनेशनल नेपाल, दोस्रो रिम्स नेपाल, तेस्रो केवलपुर गाविस, चौथो जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, पाचौं जिल्ला भूसंरक्षण कार्यालय, छैटौं जिल्ला पशुसेवा कार्यालय र साताँ सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघ गाउँ एकाइ केवलपुरसहितको संयुक्त साभेदारीमा सञ्चालित छ ।

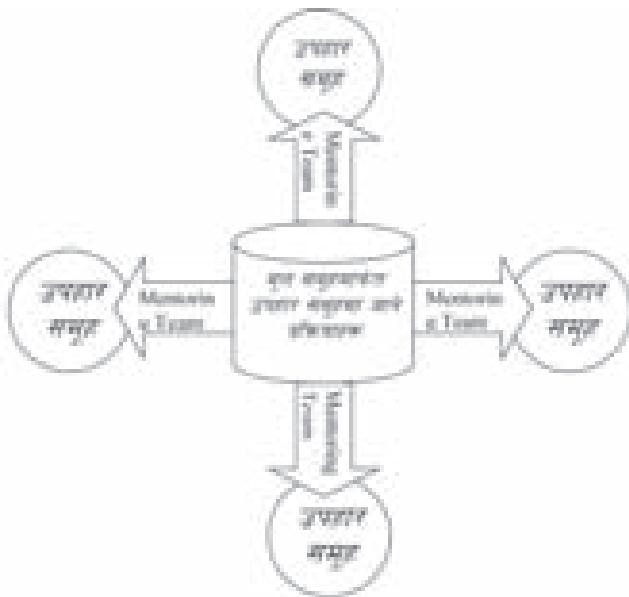
परियोजनाको कार्य प्रक्रिया

यो परियोजनाले केवलपुर गाविसको तथ्यांकअनुसार १२२२ घरधुरी रहेका छन् । यसमा ९ वटा मूल समूह र ३६ वटा उपहार समूह साथै पुरानो परियोजनाका २ वटा उपहार समूह गरी ४७ समूहमा सबै परिवार आबद्ध हुनेछन् । मूल समूह बनेको ६ महिनाभित्र मूल समूहकै सहयोगी समूहले बाँकी उपहार समूह बनाउने र मूल समूहले पाएका चिजवस्तु ऋमिक रूपमा उपहार गर्दै जानेछन् । मूल समूहले सिकेका ज्ञान, सीप र प्रविधिहरू आफ्ना उपहार समूहलाई सहयोगी समूहले उपहार गर्दै जानेछन् ।

मूल समूहमा हुने ज्ञान, सीप र क्षमता विकासकाका कार्यहरू

मूल समूहमार्फत उपहार समूहमा जाने प्रक्रियाहरू

समुदायमा देखिएका प्रभावहरू

यो परियोजनाले समुदायमा कार्यक्रम सञ्चालन गरेको ३ महिना मात्र बितेको छ । यस अवधिमा तालिमका माध्यमबाट हाल पारिवारिक र सामाजिक एकता वृद्धि भएको छ । यो एकताले गर्दा सामूहिक श्रम अभ्यासका कामले समाजमा भौतिक परिवर्तनहरू भएका छन् । समयमा अन्न तथा तरकारी बाली लगाउनुका साथै उठाउने कार्यहरू भएका गरिएकाले गर्दा समाजमा सकारात्मक प्रभाव परेको देखिन्छ । घर निर्माणका कार्यमा आवश्यक पर्ने बालुवा गिटी जस्ता चीजबीजहरू मिलेर बोक्ने कार्य भएको छ । त्यसले गर्दा समूहमा कोषको वृद्धि र छिटो कार्य सम्पन्न भएको छ । भकारो सुधारको कार्यक्रम तीव्र गतिमा निर्माण भइरहेको छ ।

लेखक साना किसान उद्यम सवलीकरण परियोजनाका संयोजक हुनुहुन्छ ।

जीविकोपार्जन सुधारमा तरकारी खेती

- बद्रीविक्रम सुवेदी

रूपन्देही जिल्लाको जिल्ला सदरमुकाम भैरहवादेखि करिब २५ किलो मिटर पश्चिममा पर्ने मानमटेरिया गाविस वडा नं. ९ पिपरहियामा गाउँको पश्चिममा करिब ४ हेक्टर पर्ती जग्गा रहेको थियो । उक्त जग्गा खेर गइरहेको कारणले गाउँले हरू पिरोलिलरहेका थिए ।

रिम्स नेपाल र नेपाल सामुदायिक सेवा समूह (नेकोस)को सहकार्यमा बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रम २०७० साल असारदेखि सुरु भएपछि, मानमटेरिया गाविसको वडा नं. ९ को दानव नदीको किनारमा रहेको ४ हे. सार्वजनिक जग्गामा वृक्षरोपण गरी २०७० साल असार २७ गते पिपरहिया सार्वजनिक जग्गा व्यवस्थापन समूह गठन भएको छ । उक्त समूहमा जम्मा ६१ घरधुरी रहेका छन् भने सम्पन्नता स्तरीकरणको आधारमा ५२ विपन्न घरधुरी छन् । ५२ विपन्न घरधुरीमध्ये यही २०७० मझसिर १३ गते १० घरधुरीको जीविकोपार्जन सुधार योजना बनाई समूहको समन्वयमा नेपाल सामुदायिक सेवा समूह रूपन्देही र रिम्स नेपालको सहजीकरण बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रम अन्तर्गत घुम्तीकोष कार्यक्रमबाट १० घरधुरीलाई प्रतिघरधुरी ९,०००/- का दरले घुम्तीकोष वितरण भएको छ । उक्त घुम्तीकोष परिचालन गरी आम्दानीमा सकारात्मक सुधार गर्नका लागि तरकारी खेती, बाखापालन, भैंसीपालन सुरु गरिसकेका छन् । मनु लोधले ४ कट्ठामा तरकारी खेती गर्दै आएकामा हाल घुम्तीकोष लिएपछि तरकारी खेतीको विस्तार ८ कट्ठामा सुरु गरेका छन् । जितेन्द्र लोधले ४ कट्ठाबाट बढाएर ८ कट्ठामा गर्न थालेका छन् भने सुनलाल लोधले आफूलाई खान मात्र खेती गर्दै आएकामा यसपालि ७ कट्ठामा लगाएका छन् । इन्द्रजित लोधले आफूलाई खानका लागि मात्र गर्दै आइरहेका थिए भने यसपालि ४ कट्ठामा तरकारी खेती गरेका छन् । यसभन्दा अलि फरक जीविकोपार्जन सुधार योजना अन्तर्गत शकुन्तला लोधले भैंसीको पाडी र बाखा खरिद गरी आयआर्जन गर्ने उद्देश्य राखेकी छिन् । तरकारी खेती गर्ने विपन्न वर्गहरू व्यावसायिक रूपले अगाडि बढ्ने विश्वास लिएका र उनीहरूको भनाइ अनुसार समूह तथा सङ्गठनमा सक्रिय आबद्ध भएपछि विभिन्न आयमूलक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नका लागि बाह्य सहयोग पनि प्राप्त हुने आशा राख्दछन् । सुनलाल लोध भन्छन्— “अबको ६ महिना वर्ष दिनपछि तरकारी खेतीबाट राम्रो आम्दानी गर्ने र हामीले गरेको देखेपछि अरू पनि यस्तै काम गर्न सिक्नेछन् र हाम्रो समूहमा अहिले संस्थाबाट भएको सहयोग रकम भन्दा बढी हुनेछ र गरिबी पनि घट्दै जान सक्नेछ भन्ने आशा छ ।”

लेखक रिम्स/एमएसएफपीका साभेदार संस्था नेकोसका सुपरभाइजर हुनुहुन्छ ।

धैर्यता र एकता नै समस्या समाधानको आधार हो

- बद्रीविक्रम सुवेदी, माया रिजाल

पृष्ठभूमि

रूपन्देही जिल्लाको सदरमुकाम भैरहवाबाट करिब २५ किलोमिटर पश्चिम दानव नदीको पूर्वमा पर्ने मानमटेरिया गाविस वडा नं. ९, बोहरवामा ४२ घरपरिवारको बसोबास रहेको छ। यस गाउँमा सबै मधेसीमूलका जातजातिहरूको बसोबास रहेको छ। यहाँका सबै गाउँलेहरूको पेसा कृषि नै हो। यहाँका कृषकहरू व्यावसायिक तरकारी खेती गरेर आफ्नो आम्दानीको स्रोत बनाई जीविकोपार्जन गरिरहेका छन्।

समुदायको एकताले सार्वजनिक जग्गा व्यवस्थापन समूहबाट सामुदायिक बनलाई दर्तापश्चात् कानुनी हैसियत प्राप्त गरी गाउँलेहरूको वन पैदावरको आवश्यकताहरू पूरा गर्न सकिन्छ भन्ने कुरामा सबै गाउँलेहरू ढुक्क क्षम्भु छन्।

गाउँको नजिक करिब ५ बिघा पर्ती जग्गा गौचरको रूपमा प्रयोग हुँदै आएको अवस्था थियो। २०६१ सालमा जीविकोपार्जनका लागि वन कार्यक्रम (LFP) को सहयोगमा नेपाल सामुदायिक सेवा समूह (नेकोस) ले स्थानीय स्रोतसाधनको पहिचान तथा परिचालनसम्बन्धी सामाजिक परिचालन सहयोग परियोजना सञ्चालन कार्यक्रमअन्तर्गत यो गाविस छनोट भई उक्त परियोजना सुरु भयो। सबै गाउँलेहरूले पनि उक्त पर्ती जग्गामा वृक्षरोपण गरी वन स्थापना गर्ने अठोटका साथ सार्वजनिक जग्गा व्यवस्थापन समूह गठन गरी पर्ती जग्गामा वृक्षरोपण गरी निरन्तर रूपमा त्यसको संरक्षण गर्दै थियो। हाल त्यो वनको रूपमा स्थापना भइसकेको छ।

यस समूहले जीविकोपार्जनमा LFP कार्यक्रम अन्तर्गत २०६८ सम्म सहयोग प्राप्त गर्दै आएको थियो। जीविकोपार्जनका लागि वन कार्यक्रम (LFP) को समय अवधि सकिनासाथ अन्तरिम वन परियोजना (IFP) को कार्यक्रम करिब एक वर्षसम्म मात्र सञ्चालन भयो। त्यसपश्चात् एक वर्ष कुनै पनि कार्यक्रम थिएन। समय बित्दै जाँदा उक्त समूहको कार्यक्रम सञ्चालनमा नेतृत्व दिइरहेका व्यक्तिहरूले कार्यक्रमलाई सहभागितात्मक रूपमा पारदर्शिता, जवाफदेही तवरबाट सञ्चालन गर्न नसकदा समूहभित्र विवादको जन्म भयो। यो विवादले गर्दा समूहमा सञ्चालित कार्यक्रमहरू लथालिङ्ग अवस्थामा पुगेका थिए। वृक्षरोपण गरी तयार गरिएको वन पनि संरक्षणको अभावमा नोक्सानी हुने अवस्थामा पुगेकाले गाउँलेहरू चिनित भइरहेको अवस्था रहेको थियो।

२०७० असार महिनादेखि रिम्स नेपाल र नेपाल सामुदायिक सेवा समूह (नेकोस) को सहकार्यमा सामाजिक परिचालन सहयोग परियोजना यस गाविसमा पुनः सुरु भयो ।

नेकोसले फेरि त्यस गाउँका बासिन्दाको आग्रह र आशालाई ध्यानमा राखी समस्या समाधान तथा आगामी कार्यक्रमका बारेमा सहजीकरणको कार्यक्रम सुरु गयो । उक्त क्रममा त्यहाँको समस्या समाधानका लागि विभिन्न चरणमा गाउँलेहरूको भेला, बैठक गरी छलफल गरियो । तर पनि त्यति सजिलो हिसाबमा समस्या सामाधानको बाटोतिर जान नसकेपछि मिति २०७० साल असोज १६ गतेका दिन विशेष साधारण सभाको रूपमा सबै गाउँलेहरूको आम भेला बोलाइयो । उक्त भेलामा गाउँका महिला, पुरुष, समाजसेवी, नेकासका सुपरभाइजर बद्रीविक्रम सुवेदी र सामाजिक परिचालक माया रिजालको उपस्थितिमा समूहमा सुरुदेखि भएको आम्दानी-खर्चको विवरण, सञ्चालित कार्यक्रमहरूको विवरणमाथि छलफल गरी नेतृत्व पक्षले बेहोर्नुपर्ने सामाजिक तथा आर्थिक हिसाबको फैसला सम्पूर्ण समाजका अगाडि नेतृत्व गरिरहेको पक्षबाट नै भयो ।

समूहमा हालसम्म जम्मा रु. २,०१,९५५/- रहेको छ । रु. १,३५,५००/- आय आर्जनमा रहेको तथा बाँकी रकम रु. ६६,४५५/- र बाँस रोपणबाट बचेको रु. १२,०५०/- गरी जम्मा रु. ७८,५०५/- पुरानो समितिको जिम्मामा रहेको कुरा २०७० वैशाखमा गरिएको साधारणसभामा पारित भएको प्रमाण पुरानो समितिले नै हिसाब देखाएपछि समस्याको समाधानमा सहज भएको थियो । सबै हिसाब पारदर्शी रूपमा सबैको सामुन्ने आएपछि नयाँ समिति गठनको प्रक्रियामा अगाडि बढियो । नयाँ कार्य समिति चयन गर्ने क्रममा सहभागितात्मक प्रक्रिया अपनाई समूह सञ्चालनका लागि सबैको सर्वसम्मितिबाट सचिवसहित ५ महिला र ४ पुरुष गरी ९ सदस्यीय नयाँ समितिको चयन र ३ सदस्यको सल्लाहाकार समितिसमेत गठन गरियो ।

नयाँ समितिलाई पुरानो समितिसँग बाँकी रहेको नगद तथा जिन्सी हिसाब बरबुझारथका लागि एक महिनाको समय राखिएको थियो । तर, ४ महिनासम्म पनि नयाँ समिति र हाप्रो सहजीकरणमा असुलीका लागि प्रयास भई नै रह्यो । यसले सार्थक रूप लिन नसकेपछि सम्पूर्ण गाउँले मिलेर निवर्तमान समितिको नेतृत्व गर्ने व्यक्तिको घरघरानबाट असुलउपर गर्ने उपाय अपनाएपछि, निवर्तमान नेतृत्व पक्षका व्यक्ति इलाका प्रहरी कार्यालय सूर्यपुराको मद्दत लिन पुगे । इलाका प्रहरी कार्यालयले दुवै पक्षलाई उपस्थित गराई सत्यतथ्य पता लगाई अन्यायमा परेका गाउँलेहरूको पक्षमा निष्पक्ष रूपमा फैसला गरी पुरानो समितिबाट नयाँ समितिले बरबुझारथमा पाउनुपर्ने सबै जिन्सी र आर्थिक हिसाब असुल गर्ने सहयोग गरेको छ ।

समस्याको सामाधानपछि सबै गाउँलेहरू समूहमा उत्साहित रूपले लागेका छन् । हरेक महिनाको २० गते नियमित बैठक हुने गरेको छ । समूहमा लागानी र असुलीको प्रक्रिया पनि नियमित रूपमा सञ्चालन भइरहेको छ । समूहका नियमित क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिरहेका छन् । यदि कसैले वनमा गाई, भैंसी चराएमा रु. १,०००/- र भेडा, बाख्ता चराएमा रु. ५००/- जरिवाना र नोक्सानी गरेमा नोक्सानीबमोजिमको जरिवाना

गर्ने-गराउने, यदि अटेर गरेमा सम्बन्धित निकायहरूको सहयोगमा कारबाही गर्ने निर्णयसमेत सबै गाउँलेको उपस्थितिमा गरिएको छ । समूहले वृक्षरोपण गरी तयार गरेको वनलाई सामुदायिक वनको रूपमा जिल्ला वन कार्यालयमा दर्ता गरी सामुदायिक वनको रूपमा वैधानिक रूपमा अगाडि बढाउन उत्सुक रहेका छन् । जीविकोपार्जन सुधार योजना कार्यक्रमको माग गरेका छन् । समूहका क्रियाकलापहरू सहभागितात्मक रूपमा पारदर्शी तथा जवाफदेही तरिकाबाट सञ्चालन गरिरहेका छन् ।

सकारात्मक सोचले सबैलाई सफलतामा पुग्न सहयोग गर्दछ, त्यसैले कुनै समस्या आउँदैमा भाग्नु आस्तिनु वा आक्रोशित हुनुभन्दा पनि पर्ख, हेर र धैर्यताका साथ प्रयास गर्दै जानु नै बुद्धिमानी हुनेछ । यसबाट के प्रमाणित हुन्छ भने एकता नै सफलताको आधार हो र सत्यको सधैँ विजय हुनेछ ।

लेखकद्वय रिम्स/एमएसएफपीका साभेदार संस्था नेकोससँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।

सीप भएकालाई पैसाले पछ्याउँछ

- वैरागी थारू

मऋहर गाविस वडा नं. ८ कालिका स्थान निवासी किशन विक २७ वर्षको हुनुहुन्छ । उहाँका बुबा, आमा, श्रीमती, १ छेरा र १ छेरी छन् । गाउँका सबै युवाहरू विदेशमा रहेका बेला पनि उनलाई विदेश गएर अरूको ठाउँमा नोकारी गर्नुभन्दा आफै देशमा केही गरेर जीवन निर्वाह गर्ने इच्छा रहेको थियो । उनको इच्छा भनेको काठ मिस्त्री भई फर्निचर उद्योग व्यवसाय खोलेर गुजारा गर्ने प्रबल इच्छा थियो । तर, सीप खासै मिस्त्रीको अवस्थामा थिएन । मिस्त्री भएर काम गरे पनि ज्याला हेल्परको मात्र थियो । यसै गरी ज्याला मजदुरीबाट उनीलाई आफ्नो परिवार पाल्न धौ-धौ भइरहेको थियो । केही गराँ भने पुँजी कम भएको वा कर्जा लिँऊ भने धितो नभएकाले धेरै समस्या खेपिरहनुपरेको थियो । यसरी नै उनको दिनचर्या बितिरहेको थियो । बच्चा राम्रो स्कुलमा पढाउने इच्छा हुँदाहुँदै गाउँको सामुदायिक विद्यालयमा पढाउन बाध्य थिए ।

२०७० साल कात्तिक महिनामा नेकोस र रिम्स नेपालको साफेदारीमा बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रम सञ्चालित भयो । यस बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रमबाट सामुदायिक वनमा सामाजिक परिचालन कार्यक्रमका बारेमा थाहा पाए । यसपछि वन उपभोक्ताको नाताले धेरै सम्पर्कमा आए । आफ्नो इच्छा सामुदायिक वनका पदाधिकारीहरूसँग भनेपछि बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रमबाट सञ्चालन गरिएको १ महिने फर्निचर तालिम गर्ने अवसर पाए । सोबाट उनमा सीपको निखारपनमा धेरै सुधार आयो र रिम्स नेपालबाट रु. १५,०००/- बराबरका फर्निचर बनाउने सामग्री उपलब्ध भयो । साथै सामुदायिक वनले पनि प्रोत्साहनस्वरूप रु. २,०००/- सहयोग गन्यो । जसबाट उनीलाई जोस जाँगर बढ्यो । केही गर्न सकिँदोरहेछ भन्ने आभाष भएपछि उनले आफ्नो परिवारमा व्यापक छलफल गरेपछि जनहित सिद्धार्थ स्वालम्बन बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाबाट रु. १,००,०००/- कर्जा लिई मऋहर गाविसकै शिवपुर चोकमा आफ्नो निजी फर्निचर स्थापना गरी सञ्चालन गरिरहेका छन् । यसबाट आफूलाई मात्र नभई ४ जना बेरोजगार युवालाई समेत रोजगारी दिइरहेका छन् । उनीहरूले मासिक रूपमा रु. ९,०००/- देखि रु. १२,०००/- सम्म कमाइ गरिरहेका छन् । किशन विकले हाल मासिक रूपमा खुद नाफा रु ४०,०००/- आम्दानी गर्न थालेको कुरा उनी बताउँछन् । उनी भन्छन्- कच्चा पदार्थ कालिका सामुदायिक वनले उपलब्ध गराइरहेको छ । उनको भनाइ छ- यसरी नै सहयोग र सद्भाव सबैबाट पाएँ भने मेरो योजना पूरा हुनेछ ।

हाल यो पेसाबाट उनको घरको मुहार नै फेरिएको छ । बच्चाहरूलाई अब आउँदो नयाँ शैक्षिक सत्रदेखि शिवपुर चोकमै लगेर राम्रो विद्यालयमा पढाउने सोच लिएका छन् । सामुदायिक वनसँगको सम्बन्ध अझ बढेको छ । उनी भन्छन्- यस्तो कार्यक्रम सामुदायिक वनबाट पनि अवसर पाउने रहेछ । अरू उपभोक्ताहरूलाई पनि भन्छन्, वनलाई उपभोक्ताहरूले पनि धेरै निगरानीमा राख्नुपर्छ । केही अन्य गैरकानुनी काम गरेको देखेबित्तिकै समातेर कारबाही गर्नुपर्ने रहेछ वा तत्काल कार्य समितिमा खबर गरिदिनुपर्दछ । उनी अझै थप्छन्- जाँगर र सीप भए आफ्नै देशमा बसेर पनि केही गर्न सकिन्छ भन्ने विश्वास बढेको छ । अन्य युवाहरूलाई पनि विदेश गएर आफ्नो श्रम बेच्नुभन्दा आफ्नै देशमा बसेर काम गर्नु उचित हुने सल्लाह दिने गरको छ ।

लेखकद्वय रिम्स/एमएसएफपीका साफेदार संस्था नेकोससँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।

गाउँमा विकासको चहलपहल

- सुचित हरिजन

जीविकोपार्जनका लागि वन कार्यक्रमको सहयोगमा हामीले २०६७ सालमा नहरको डिलमा २ हेक्टर क्षेत्रफलमा सिसौ वृक्षरोपण गरेका थियाँ । त्यसपछिको अवधिमा हाम्रो गाउँमा विकासका धेरै काम भएका थिएनन् । गत वर्ष बहुसंख्याकारावाला वन कार्यक्रम आएको र हाम्रो समूहमा काम गर्ने भन्ने जानकारी पायाँ । कार्यक्रमसँगै रिम्स नेपाल र हिकोडेफबाट सर, म्याडमहरू आउनुभयो । आय आर्जनका लागि के गर्न सकिन्छ भन्नेबारेमा रिम्स

मेन्था प्रशोधन भट्टीसँगै सुचित हरिजन

नेपालबाट आउनुहुने सरहरूले छलफल चलाउनुभयो । गत वर्ष हाम्रो गाउँमा पिपरमिन्ट (मेन्था) खेतीको सुरुआत भएको थियो । सीमापारि मेन्था खेतीबाट राम्रो आम्दानी भएको हामीले देखेका थियाँ । हाम्रो गाउँमा पनि ४ जनाले खेती गरेका थिए तर प्रशोधनका लागि हामीसँग भट्टी थिएन । मेन्थाबाट आम्दानी हुन्छ भन्ने थाहा पाएर पनि लगानीको अभावमा प्रशोधन भट्टी राख्न सकिएको थिएन र खेतीमा पनि किसानहरूले चासो दिएका थिएनन् । त्यसैले हामीले रिम्स नेपालसमक्ष यही सम्भावना र हाम्रो पनि इच्छा रहेको कुरा जानकारी गरायाँ । धेरै जनाले खेती गर्ने हो र नपुग रकम समूह वा व्यक्तिले लगानी गर्ने हो भने रिम्स नेपालले भट्टी स्थापनामा सहयोग गर्ने भयो ।

हामीले समूहमा छलफल गच्छाँ । गाउँमा नै भट्टी भएमा मेन्था खेती गर्ने धेरै जना भए । भट्टीमा रिम्सको सहयोग माग गर्ने र नपुग रकम म सुचित हरिजनले लगानी गर्ने निर्णय गरी सहयोगको माग गरियो । रिम्स नेपालले हाम्रो मागलाई स्वीकृत गच्यो । जसअनुसार हामी ५२ घरले लगभग १२ बिघा जमिनमा मेन्था खेती गरेका छौं । रिम्स नेपालको रु. १७५०००/- आर्थिक सहयोगसहित रु. २७५०००/- र श्रम प्रयोग गरी एक मेन्था प्रशोधन भट्टी स्थापना गरिएको छ । अनुकूल मौसममा एक कट्ठा जमिनमा गरिएको मेन्था खेतीबाट रु. ६०००/- आम्दानी लिन सकिन्छ । त्यस हिसाबले हाम्रो गाउँमा १२ बिघा जमिनबाट करिब रु. १४,४०,०००/- (चौथ लाख चालीस हजार) आम्दानी हुने देखिन्छ ।

नहर किनारमा वृक्षरोपण गरी संरक्षण गरिएको वन, पाल्ही, नवलपरासी

यसका अतिरिक्त यस कार्यक्रमबाट १० जना गरिब सदस्यहरूलाई आय आर्जनका लागि रु. ९०००/- का दरले सहयोग उपलब्ध भएको छ। सो रकम बाख्चापालन, भैंसी पालन र तरकारी खेतीमा लगानी गरिएको छ। रिम्स नेपाल र लिबर्डको संयुक्त कार्यक्रम घरबग्नेचाबाट हामी पहिलो पटक आफैले च्याउ फलाएर खायाँ।

हामीले २०६७ सालमा वृक्षरोपण गरेको क्षेत्रमा केही रूख काटनुपर्ने भएका छन्। तर नियमले काट्न नपाइने रहेछ। त्यो वृक्षरोपणमा हाम्रो अधिकार स्थापना गर्न रिम्स नेपाल र जिल्ला वन कार्यालय नवलपरासीसँग सहयोगका लागि अनुरोध गरेका छौं। रिम्स नेपालले सामुदायिक वनको विधान र कार्ययोजना तयार गर्न सहयोग गरिरहेको छ। विधान र कार्ययोजना तयार भएपछि जिल्ला वन कार्यालयले सामुदायिक वनको रूपमा मान्यता दिएको प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउनेछ। हामी हाम्रो योजनाअनुसार वृक्षरोपण क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्न अधिकार सम्पन्न हुनेछौं।

बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रमले हाम्रो गाउँमा विकासको चहलपहल ल्याइदिएको छ। अब मेन्था खेती गर्ने किसानहरूलाई मेन्था खेती प्रविधिसम्बन्धी तालिम उपलब्ध गराइदिएमा धेरै राम्रो हुने थियो।

लेखक पाल्ही भगवती सार्वजनिक जग्गा व्यवस्थापन समूह, पाल्ही, नवलपरासीसँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ।

तालिमले पत्रकारितामा नयाँ आयाम

कुनै पनि विषयको तालिमलाई मैले ज्ञान र सीपको द्वुत सिकाइ प्रक्रियाको रूपमा लिने गरेको छु । विषयवस्तुमा हुने अलमल हटाउन र नयाँ तरिका सिक्न तालिम प्रभावकारी हुन्छ । त्यसैले कुनैपनि तालिम आफ्ना लागि अनुकूल र काम लाग्ने देखेमा भरसक त्यसमा सहभागी हुँदै आएको छु म । आम सञ्चार र पत्रकारिताको विद्यार्थी भएकाले पनि हरेक नयाँ विषय र तालिममा मेरो रुचि हुने गर्छ । व्यक्तित्व विकास प्रभावकारी भाषण कला रेडियो तथा टेलिभिजन कार्यक्रम सञ्चालन, उत्पादन र डकुमेन्ट्री निर्माणसम्बन्धी आफ्नो अध्ययन, अनुभव, सोही विषयको पुस्तक लेखन र प्रशिक्षकको रूपमा समेत काम गर्न । त्यसैले मलाई रिम्स नेपालले प्रदान गर्न लागेको परिणाममुखी नेतृत्व, व्यवस्थापन तथा सुशासन तालिमले आकर्षित गच्छो । म यो तालिममा सहभागी भएँ ।

दीपक कोइराला

आफू पनि प्रशिक्षककै रूपमा काम गरिरहेकाले आफै रुचिको विषयमा दिइने तालिम कस्तो हुँदो रहेछ भन्ने तरिका सिक्न म सो तालिममा सहभागी भएको थिएँ । तसर्थ, पहिलो एक दिन मात्र सो तालिममा सहभागी हुने सोचका साथ म गएको थिएँ । तर तालिमको विषयवस्तु, पाठ्यक्रम र उद्देश्य बुझेपछि मलाई त्यसले साँच्चै निकै उत्साहित बनायो र मेरा अन्य दिनका कार्यक्रमहरू स्थगित गरेर पूरै छ दिन नै सहभागी भएँ । छ दिनको अवधिमा सिकेका नेतृत्व विकास, व्यवस्थापन र सुशासनका नयाँ विषयवस्तु त जीवनोपयोगी थिएँ नै, त्योभन्दा पनि सो तालिमपछि आफैले सञ्चालन गनुपर्ने चुनौती परियोजनाले मेरो मात्र हैन, धादिङकै पत्रकारिता क्षेत्रमा एउटा नयाँ तरिकाले कार्यक्रम र नयाँ आयाम भित्रिएको महसुस गरेको छु मैले ।

नेतृत्व विकास तथा सुशासन तालिमका क्रममा सहभागी हामी पत्रकारहरूको समूहले सुशासनका लागि सञ्चार परियोजना निर्माण गरी धादिङ जिल्लाका विभिन्न ५ वटा गाविसहरूको सेवा प्रवाहको स्थिति र पारदर्शिताका लागि सार्वजनिक सुनुवाइ पनि रेडियो कार्यक्रम प्रसारण गर्ने प्रस्ताव गरेका थियाँ । यस्तो खालको रेडियो कार्यक्रम यसअघि धादिङ जिल्लाका कुनै पनि रेडियोबाट प्रशारण भएको थिएन । नयाँ तालिमपछि नयाँ काम सुरु गराँ भन्ने सोचका साथ हामी यो कार्यक्रम गर्न उत्साहित भएका थियाँ । यद्यपि सिसमत स्रोत र साधन र रेडियो स्टेसनहरूका बीच एकखालको इविपूर्ण प्रतिस्पर्धा भइरहेको थियो । त्यसैबेला धादिङका प्रमुख तीन रेडियो स्टेसनलाई समन्वय गरेर एकैसाथ सार्वजनिक सुनुवाइको प्रत्यक्ष प्रशारण गर्नु चुनौतीपूर्ण काम थिएन । तर तालिमले बढाएको आत्मबल र चुनौतीको सामना गर्ने ढूढ अठोटका कारण हामी त्यो परियोजना सफल गर्ने हैसियतमा पुर्याँ । नयाँ प्रकृतिका कार्यक्रम भएकाले रेडियो स्टेसनहरूले

प्रत्यक्ष प्रशारणमा लिने शुल्कमा भन्डै ६० प्रतिशत छुटमा हामीलाई समय उपलब्ध गराए । गाविसको सुशासन तथा पारदर्शितासम्बन्धी कार्यक्रम रेडियोबाट सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई सहभागीगराएर प्रत्यक्ष प्रशारण गरिने भयो । सुरुमा गाविस सचिवहरू कार्यक्रममा सहभागी हुन र सहयोग गर्न हिच्कचाए । तर पनि हाम्रो उद्देश्य र कार्यक्रमको प्रभावका बारेमा भएको छलफलपछि आर्थिक सहयोगसहित गाविस कार्यालयहरूले पनि उत्साहजनक रूपमा हाम्रो कार्यक्रमलाई सहयोग गरे । धादिङ सदरमुकाम रहेको गाविस भएकाले स्थानीय राजनीतिक संघन्त्रका सदस्यहरू, गाविस सचिवसहित जिल्लाका सबै राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरू, उद्योग वाणिज्य संघ र संघसंस्थाको उपस्थिति उपस्थिति भयो । धादिङ बजारको व्यवस्थापन र गाविसको काम कारबाहीका बारेमा गरिएको सार्वजनिक सुनुवाइको प्रत्यक्ष रेडियो बहसलाई प्रसारित ३ ओटै रेडियोका स्रोताहरूबाट र जिल्लास्थित विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूबाट अत्यन्तै सकारात्मक प्रतिक्रिया प्राप्त भयो । यसले रेडियोहरूका बीच सहकार्य भए निकै गुणात्मक कार्यक्रम गर्न सकिने सन्देश पनि दियो । यसबाट सहकार्यको सकारात्मक सुरुआत पनि भयो जुन आफैँमा उपलब्धपूर्ण रह्यो ।

नेतृत्व तथा सुशासन तालिमका अन्य समूहले सम्पन्न गरेको परियोजनाबाट पनि निकै प्रभावकारी काम भएको मैले देखेको छु नेतृत्व विकास सुशासन र परियोजना सञ्चालनमा प्रभावकारी रूपमा दिइने तालिम र त्यसको व्यावहारिक प्रयोगको वातावरणले सानो स्रोतबाट विभिन्न फरक-फरक क्षेत्रमा सकारात्मक सुधारका कार्यहरू भए । यो परियोजना अत्यन्त सराहनीय देखिन्छ । यसले अन्य क्षेत्रमा त्याएको सकारात्मक परिणाम जस्तै धादिङका पत्रकार र पत्रकारिता क्षेत्रमा पनि एउटा नयाँ आयाम थपेको छ, जसका लागि रिम्स र आड्रा नेपाल धन्यवादको पात्र बनेको छ ।

लेखक धादिङका क्रियाशिल युवा पत्रकार हुनुहुन्छ ।

प्रेरणाकी स्रोत “ठूली”

- प्रमिला पण्डित

शरीर हेर्दा पातलो, अनुहार हेर्दा चाउरी परेको, छिट्ठो बोल्ने, मुखमा एउटै पनि दाँत नभएकी तर हँसिलो अनुहारमा दुई हात जोडी नमस्कारबाट उनको बोलीचाली सुरु हुन्छ ।

कसैले अँध्यारो मुख लगाएमा किन के भयो भन्ने र कसैले अल्छी गरेमा किन जाँगर मारेको भनी प्रश्न गर्ने आजभोलि उनको दैनिकी भएको छ ।

आफू २ छोरा १ छोरीकी आमा उमेर ५० नाइसकेकी सधैं उत्साह र जाँगर भरेर अगाडि बढिरहने ती दिदी मिलीजुली समूह सदस्य हुन्, ठूली भुजेल ।

साँच्चै उनी आर्थिक अवस्था कमजोर भएको परिवारकी सदस्य हुन् । धन नभए नि मन हुन्छ भन्ने वाक्यलाई उनले उजागर गरेकी छन् । उनमा आफूले गरेको काम अरूलाई देखाउने अत्यन्त राम्रो बानी छ । ५० औँ वसन्तपछि आधारशीलाको ज्ञानले उनीको चेतनाको भण्डारण भरिएको छ साँच्चैकै आत्मसाथ गरेको अरूले समेत महसुस गर्न सकिन्छ । आफू परिवारबाट अलगै भए तापनि परिवार र समाज सबैलाई आफूले जानेका र बुझेका सकारात्मक ज्ञानका कुरा सिकाउने उनीको बानी नै भएको छ । २ रोपनी मात्र जमिन छ तर यो जमिन पनि त भाग्यमानी रहेछ । कारण, नमुनाका रूपमा हेर्न सकिने यो जमिनलाई फलफूल, तरकारी, फूल र डिलकान्तामा मिश्रित धाँस हेर्दा लोभै लाएदो छ ।

समूहमा बस्नुअगाडि अल्छे स्वभाव सबैलाई नचिनेको दैनिक ज्यालामा काम गरेर जीवन धान्नु गरिबीको बाध्यता नै थियो । उनमा यस्ति मात्र हैन, धार्को बजारको होटलमा भाँडा माझेर जीवनको गुजारा चलाउने गर्थिन् । आज समूहमा सदस्य भइसकेपछि बाँझो बारी हरियाली, अल्छी मान्छे जाँगरिली, नबुझेका कुरा बुझेकाहरूसँग सोध्ने र आफूलो जानेका कुराहरू अरूलाई समेत बुझाउने उनको स्वभावमा परिवर्तन आएको छ । हिजोसम्म अरूको नजरमा हेपिएकी र अरूको अगाडि पर्दा नाक खुम्च्याउनेहरूलाई समेत आज प्रेरणाकी स्रोत बनेकी छन् ठूली ।

हाल ठूलीको वार्षिक कमाइ

काउली बेचेर रु. ३०,०००/- हजार

गोलभैंडा बेचेर रु. १८,०००/- हजार

ज्याला मजदुरीबाट रु. १५,०००/- हजार

कुखुरा र अन्डा बेचेर रु. ५,०००/- हजार

हाल उनले समूहमा मासिक बचत रु. १००/-, नवज्योति सहकारीमा मासिक बचत रु. २००/- र समृद्धि विकास बैंकमा रु. ५०००/- बचत खातामा जम्मा गरेकी छिन् ।

कसैले पनि हिजोसम्म १००/- रुपैयाँ ऋण नपत्याउने मान्छे आज उनीसँग ऋण माझ्न् । हिजोसम्म नबोल्ने मान्छेहरू आज बोल्छन् । हिजो समाजमा सामाजिक हैसियत केही नभएकी मान्छे आज उनीसँग सल्लाह लिन्छन् । आज उनको बोलीमा आधारशीला छ । जीवनमा आमा र बाबाले नदेखाएको बाटो देखाउने मिस प्रमिला र रिम्स संस्थालाई कहिल्यै भुल्न सकिदनँ भन्छन् दूली दिदी ।

लेखक रिम्स नेपालका सामुदायिक सहजकर्ता हुनुहुन्छ ।

सफलताको कथा

एकताले दिलाएको सफलता

- प्रमिला पण्डित

धारिङ जिल्लाको भूमिस्थान गाविस बडा नं ८ कार्कीडाँडा राजमार्गबाट पैदलयात्रा गर्दा ३० मिनेटमा यो गाउँमा पुग्न सकिन्छ । यो कार्कीडाँडामा रहेका विष्णु थापा र शेरबहादुर थापाको अगुवाइमा रिम्स नेपालद्वारा सञ्चालित सामुदायिक विकास परियोजना त्यस गाउँमा लैजान सफल हुनुभयो । पहिलो मूल सगरमाथा परिवार समूह २४ जनाको गठन गरियो । त्यसको १ वर्ष नपुग्दै बाहिनी समूह अन्नपूर्ण परिवार समूह २४ जनाकै गठन गरियो ।

यो अन्नपूर्ण परिवार समूहमा नेपाली लेखपढ गर्न जन्ने सदस्यहरूको सझख्या न्यून थियो । तर सदस्यमध्येका सचिव विन्दु गौतमले भने प्रवीणता प्रमाणपत्र तह पढाइ पूरा गरेका छन् । यो समूह गठन भएपछि बचत गर्ने नीति पहिलो पास गरी रु. २० मासिक बचत गर्ने निर्णय पारित गरियो । समूह गठन भएको करिब ३ महिनापछि आधारशीला तालिम सञ्चालन गरियो ५ महिनाभित्र समूह व्यवस्थापन तालिम सञ्चालन गरियो र यसरी नै क्रमिक रूपमा पशुको उचित व्यवस्थापन, प्रजनन स्वास्थ्य, घरबाँचा व्यवस्थापन, पुरुषका लागि आधारशीला, बाल क्लबका लागि आधारशीला आदि तालिमहरू सञ्चालन गरियो ।

माथि उल्लिखित तालिमले आफ्नो जिम्मेवारी, कर्तव्य, आफू, आफ्नो परिवार, छिमेकी र समूह हुँदै जीवन र जगत्का विषयलाई आत्मसात गरेको विषयमा भित्री महसुस भएको कुरा बताउनुहुन्छ सचिव विन्दु गौतम ।

यो समूहमा २४ जनाको एउटै विचारलाई एकताको डोरीमा फूलको थुँगा गाँसेर माला बनाउने कार्यको भूमिकामा समूहका ५ नेता श्री ईश्वरी थापा, श्री विन्दु गौतम, श्री गीता थापा, श्री लक्ष्मी ढकाल र श्री

धनमाया लामासहितको टिमले आज व्यक्ति समूह र समाजको पहिचान बनाउन सफल भएका छन् । यो गाउँमा भएका विकृति र विसङ्गतिहरूको अप्रेसन गर्न थुपै चुनौतीको सामना गर्नुपरेको घटना सुनाउनुहुन्छ सचिव विन्दु गौतम । यहाँ एउटै गाउँमा बस्ने दिदीबहिनीबीचमा चिनजान थिएन । कुनै कसैको सामाजिक कार्यमा पुरुषबाहेक महिलाको उपस्थिति हुँदैन थियो । यो गाउँमा दलित बस्ती बाक्ते छ, छुवाछूत गहिरो विश्वास भएको स्थान हो । महिलामाथि हुने शारीरिक तथा मानसिक हिंसाको जरो बलियो थियो । बालबालिकाहरूको कुनै सङ्गठन थिएन । सामाजिक सद्भाव र भावनात्मक एकता कुन चरीको नाम हो थाहा थिएन । कुनै सभा समारोहमा महिलाको उपस्थिति आवश्यक छ भने महसुस पुरुषलाई थिएन भनुहुन्छ, ईश्वरी थापा र विन्दु गौतम ।

यस गाउँमा माथि उल्लिखित विकृति, विसङ्गति र विविध समस्याको समाधान गर्न हाम्रो यो अन्नपूर्ण परिवार समूह २०६८ साउनमा गठन भएपछिका दिनमा ऋमिक रूपमा परिवर्तनका लागि हाम्रो यात्रा अगाडि बढन सुरु गयो । यो यात्राको प्रयासले आज रु. २० बाट सुरु गरेको बचत रु. ५० हुँदै रु. १०० पुऱ्याउन सफल भयो । यसको माध्यमबाट हाल कोष रु. ७५ हजारभन्दा माथि पुगेको छ । सामाजिक एकताका लागि नयाँ वर्षको दिन ३ ओटै समूहलाई समेटेर वनभोज कार्यक्रम भयो । महिलाहरूका लागि तीज विशेष कार्यक्रम पनि भयो । विद्यालयको वार्षिक उत्सव कार्यक्रम पनि भयो । बाल कलबका लागि दशै विशेष कार्यक्रम पनि भयो । गर्भवती सचेतना कार्यक्रम, सुत्केरी भेटघाट कार्यक्रम, सामूहिक श्रम अभ्यास जस्ता कार्यले हालसम्म निरन्तरता पाइरहेका छन् । यो निरन्तरताले गर्दा सबैमा बानीको विकास भएको छ, भनुहुन्छ विन्दु ।

हाम्रो समूहले पाएको ५७ ओटा बाखा र १ ब्याडको बोका हामी आफूले बनाएको उपहार समूह माछापुच्छे परिवार समूहका दिदीबहिनीलाई ५७ बाखा १ बोका र सीता थापाले १ झैंसीसहित उपहार गरेको छ । बैनी समूहको मासिक बचत र छलफल बैठकमा हाम्रो समूहले सहयोगीको भूमिका निर्वाह गरिरहेको छ । कुनै एक दिनसमेत छुटाएको छैन । सामुदायिक वनको गोडमेल र काठछाँटमा हाम्रो पूर्ण सहभागिता हुने गरेको छ । हाम्रो गाउँमा समाज परिवर्तनका लागि पुरुषहरूको पनि आज हामीलाई ढूलो सहयोग छ । यो सहयोगमा विष्णु थापा, मनोज थापा, रामहरि सुवेदी र किरण लामा हुनुहुन्छ ।

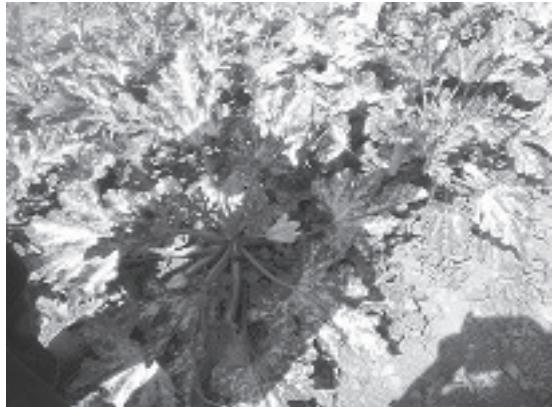
यस्ता सामाजिक परिवर्तन गर्न सजिलो त हैन तर पनि टिमको एकता हुँदा सफलता हात लाग्दै जानाले आत्मसन्तुष्टि र सामाजिक प्रतिष्ठाले आफूहरूलाई अझै थप ऊर्जा मिल्दो रहेछ । अन्तमा हामी के भन्न चाहन्छौं भने परिवार, समूह, संस्था र सङ्गठन जस्ता ठाउँमा बसेर नेतृत्व गर्ने नेता जहिले पनि इमानदार, आफ्नोभन्दा अरूपको उन्नति र भलो, आफ्नो स्थानमा अरूलाई राखेर हर्ने बानीको विकास, सानातिना कुरामा चित्त नदुखाउने र आउँदा रितै आएको र जाँदा पनि रितै जानुपर्नेछ । हामी मर्दा एउटा मात्र कमाइ लिएर जान्छौं, त्यो हो धेरै मलामी धेरैका आँखामा आँसु । त्यसैले म राम्रो म असल म ज्ञानी म इमानदार म अरूपको दुःखमा साथ दिन सक्छु भने मात्र हामी हुन सक्छौं । सबैमा यो भावना जागृत होस भन्न चाहन्छ । हाम्रो सफलताको मन्त्र पनि यही हो । अन्नपूर्ण परिवार समूह भूमिस्थान-८, धादिङ ।

लेखक रिम्स नेपालका सामुदायिक सहजकर्ता हुनुहुन्छ ।

बालीनाली सप्रैंदै गणको छ

- शशी दुंगाना

रोल्पा जिल्लाको लिवाड गाविस वडा नं ७ को मेवाडमा पर्ने मेवाड कृषक समूहका केही सदस्यको तरकारी लगाउने बारी थिएन । तसर्थ प्रशिक्षण दिन तथा उनीहरूलाई अझ राम्ररी सक्रिय बनाउनका लागिसोही स्थानमा केही जग्गा भाडामा लिएर ७ जनामा भाग लगाइयो । तरकारी बाली सार्ने तथा ती ७ जनाले व्यक्तिगत सक्रियताका साथ आ-आफ्नो भागको हेरविचारको जिम्मेवारी लिने कुरा भएको थियो ।

दुर्भाग्यवश यस समूहमा प्राविधिक हेरविचार नियमित रूपमा पुग्न सकेन । यसको मुख्य कारण यस तालिममा प्रशिक्षण दिनुहुने व्यक्तिको सरुवा हुनु तथा हाम्रै कार्यक्रमका पूर्व जिल्ला संयोजक, जो कृषि तर्फका विशेषज्ञ हुनुहुन्थ्यो । उहाँले बीचैमा यस कार्यक्रमको साथ छोडेर जानु हो । यसको नराम्रो असर मेवाडको तरकारी बालीमा पन्यो । मेवाडका ती कृषकहरूले पहिले यस्तो खेती गरेका थिएन् । त्ससकारण प्राविधिक सहयोगको कमीमा नराम्रो नतिजा आउनु स्वाभाविक हो । फलस्वरूप काँक्रो बाली पूर्ण नष्ट भयो । जुकिनी फर्सी भने ढिलै भएपनि सार्न योग्य भयो ।

यस समूहका किसानहरू विशेषगरी २०,००० प्रतिवर्षका दरले २ वर्षका लागि भाडामा लिइएको जग्गामा तरकारी बाली सपार्ने जिम्मेवारी लिएका ७ जना कृषकहरूलाई काँक्रो बाली नउप्रिएकोमा दूलो चिन्ता परेको थियो । हामी सो स्थानमा हेर्न गएका थियाँै के गर्न मिल्छ सोचेर भन्छौं भनी फिर्ता आएका थियाँै । हामी दोस्तोपल्ट मेवाड जाँदा २, ३ दिनअघिनै उनीहरूले आफै खर्चमा सिमी बोडी तथा टमाटरको बीउ किनेर छरिसकेका रहेछन् । कृषकहरूको यस्तो काम देखेर एक किसिमले खुसी पनि लायो । तर हामीलाई नसोधी गरेकोमा दुःख पनि लायो । हामीले नसरीबाट ल्याएर भएपनि काँक्राकै बेर्ना सार्ने सोचेका थियाँै । तर बीउ छरिसकेको हुनाले अब त्यसैमा राम्रो नतिजा ल्याउन सक्ने प्रतिबद्धता भयो । फर्सी पनि त्यसैबेला सारिएको रहेछ ।

हामीले यसपछि निरन्तर प्राविधिक सल्लाह सुभाव दिइरहेका छौं । तर यस कार्यले समूहमा अविश्वास र

समूह नै विघटन हुने अवस्था निम्त्याउन लागेको थियो । यस समूहका ७ जनाबाहेकका बाँकी सदस्यहरूले यो शङ्खा गरे कि ती ७ जनालाई हाम्रो कार्यक्रमबाट अनुदानका रूपमा बीउ दिइएको छ जुन अरू सदस्यलाई पतै नदिई आफूले मात्र प्रयोग गरे । यस कारणले गर्दा सदस्यहरू मिटिडमा पनि नआउने र समूह छोड्ने कुरा गर्न लागे । उनीहरूले यो समूह ती ७ जनाको मात्र रहेछ । हाम्रो त नाम मात्र हो भनी गलत धारणा बनाएका रहेछन् ।

समूहको मिटिडमा जाँदा हामीलाई यो कुरा अवगत भयो । हामीले सदस्यहरूलाई हाम्रो कार्यक्रममा अनुदान नभएको कुरा पुनः अवगत गरायाँ र बीउ ७ जनाले आफैं किनेको कुरामा विश्वस्त पार्ने प्रयास गर्याँ । साथै यो समूह सबैको भएको र अरू सदस्यले पनि प्राविधिक सहयोग तथा यसै कार्यक्रमअन्तर्गतका अरू योजनाहरूबाट लाभ पाउने विश्वास दिलायाँ । यस समूहमा सो समस्या अहिले समाधान भएको छ ।

हाल यहाँको बाली वृद्धि विकास क्रम राम्रै भइरहेको मान्न सकिन्छ । जुकिनी फर्सी फल्न थालेको छ । यहाँ लघुसिँचाइ प्राविधिको एउटा प्रदर्शन पनि भइसकेको छ । र, छिडै पानीको बहुउपयोगितासम्बन्धी कार्यक्रम सचालन हुने अवस्था छ । विभिन्न चुनौती सामना गर्दै यस क्षेत्रको विकास कार्यमा अधि बढेका छौं ।

लेखक रिम्स नेपाल/ICCA कार्यक्रमका रोल्पा जिल्ला संयोजक हुनुहुन्छ ।

सफलताको कथा

सिकेको ज्ञान र सीपको त्यवहारिक प्रयोग भएको छ

- रकेस्ना बस्नेत

आङ्ग्रे अस्ट्रेलियाको आर्थिक सहयोग, आङ्ग्रे नेपालको प्राविधिक सहयोगमा रिम्स नेपालद्वारा धादिङ जिल्लामा सञ्चालित नेतृत्व तथा सुशासन परियोजनाअन्तर्गत परिणाममुखी नेतृत्व तथा सुशासन तालिम ढोला गाविसमा पनि सञ्चालन भएको थियो । निश्चित समयको अन्तराल राखी ३ चरणमा सञ्चालन गरिएको यस तालिमको पहिलो चरणमा परिणाममुखी नेतृत्व तथा व्यवस्थापन चुनौती खाका अभ्यासमार्फत परिकल्पना तथा ध्येयको निर्धारण, आवश्यकता पहिचान, योजनाहरूको छनोट र प्राथमिकीकरण गर्दै अवरोधहरू तथा मूल कारणहरूको विश्लेषण गरी मापनयोग्य नीतिजा र प्राथमिक कार्यहरूको निर्धारण गरिएको थियो । यसै गरी दोस्रो चरणको तालिममा कार्ययोजना तयारी तथा बजेट निर्माण र सरोकारवालाहरूको पहिचान गरी तेस्रो

चरणमा योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने प्रक्रियालगायतका विषयवस्तुहरू समावेश गरिएका थिए ।

परियोजना चक्र व्यवस्थापनलाई मध्यनजर गर्दै बनाइएको यो तालिमपश्चात् वडा नागरिक मञ्चको तर्फबाट छनोट भएका प्रत्येक वडाको ३/३ जना सहभागीहरूले स्थानीय उपभोक्ताहरूकै प्रत्यक्ष सहभागितामा एक-एकओटा चुनौती परियोजना छनोट गरेका थिए । यसै क्रममा वडा नं. ७ ले पनि विपन्न सदस्यहरूको आयआर्जनमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले बाखापालन कार्यक्रमको प्रस्तावपत्र तयार गरी विभिन्न सरोकारवाला निकायमा पेस गरेका थिए । त्यस योजनालाई सहयोग गर्न बीउ पुँजीस्वरूप रिम्स नेपालले उपलब्ध गराएको रु. १५०००/- मा ढोला गाविसले रु. १५०००/- थप रकम उपलब्ध गरायो । आर्थिक रूपमा पिछडिएका ६ घर विपन्नहरूको पहिचान गरी उनीहरूका लागि बाखा खरिद गर्नका लागि प्रतिघरधुरी रु. ५०००/- का दरले डेढ वर्षमा साँचा फिर्ता गर्ने गरी लगानी गयो । यस योजनालाई परिमार्जन गर्दै उनीहरूले दोस्रो वर्ष यसलाई धुम्ती कोषको रूपमा परिणत गर्दै वडाका बाँकी विपन्न सदस्यहरूका लागि पनि कोष परिचालन गर्ने योजना बनाए । थप सहयोगका लागि गाविसमा पुनः प्रस्तावपत्र पेस गरे ।

गाविसले पनि राम्रो कामको सुरुआत भएको भन्दै दोस्रो वर्षको गाँउ परिषद्बाट उक्त समूहका लागि रु.१५०००/- विनियोजन गरेको छ । यसरी यस समूहले धुम्ती कोष परिचालनमा राम्रो उदाहरण बन्दै काम गरिरहेको छ । हालसम्म यस धुम्ती कोषबाट १५ जना विपन्न घरपरिवार लाभान्वित भइसकेका छन् । विभिन्न माध्यमबाट कोष वृद्धि गर्दै यस समूहले हाल आफ्नो कोषमा रु. ७७,८२५/- रकम जम्मा गरिसकेको छ । यो जम्मा भएको रकम पनि हाल विपन्न घरधुरीको आयआर्जनका लागि नै लगानी भइरहेको छ ।

समूहकी अध्यक्ष तथा तालिमकी सहभागी भद्रकुमारी खनाल भनुहुन्छ-“विपन्न समुदायलाई समावेश गराउँदै वडाभरि यो कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछौं र आयआर्जनको माध्यमबाट गरिबी न्यूनीकरणमा सहयोग पुऱ्याउँदै जानेछौं ।” एकातिर यो योजना सञ्चालन भइरहेको छ भने वडाका केही विपन्न बस्तीमा खानेपानीको आवश्यकता भएकाले खानेपानीको प्रस्तावपत्र तयार गरी आगामी गाउँ परिषद्मा पेस गर्ने र बजेट विनियोजन गराउने तथा यसका लागि अन्य सरोकारवाला निकायसँग सम्पर्क समन्वय गरी रहेको कुरा बताउनुहुन्छ । उहाँ थपुहुन्छ- “तालिममा सिकेको ज्ञान र सीपबाट नै हाम्रो यो काम सम्भव भएको हो ।” लेखक रिम्स नेपालका सामुदायिक सहजकर्ता हुनुहुन्छ ।

समाज सेवामा अधि बढ्दै सविना

- सविना श्रेष्ठ

नमस्कार ! म सविना श्रेष्ठ । म धादिङ जिल्ला ज्यामरुड-८ मा बस्छु । म यसै वडामा जिविस धादिङ र प्रयास नेपालअन्तर्गत स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम (एलजीसीडीपी) मार्फत गठन भएको वडा नागरिक मञ्चमा पनि आबद्ध छु । यसै वडा नागरिक मञ्चको प्रतिनिधित्व गर्दै आड्हा नेपाल र रिम्स नेपालबाट सञ्चालन भएको गाविस स्तरीय परिणाममुखी नेतृत्व व्यवस्थापन र सुशासनसम्बन्धी ३ चरणको तालिममा मलगायत अन्य २ जना साथीहरू पनि सहभागी भई आफ्नो नेतृत्व र व्यवस्थापकीय क्षमतामा निखार ल्याउने अवसर पाएका थियाँ ।

उक्त तालिमको अवधिमा हामीले आफ्नो वडामा रहेका विविध आवश्यकताहरूलाई पुरा गर्नका लागि विभिन्न सवालहरूको पहिचान गरिएको थियो । यसरी पहिचान गरिएका आवश्यकताहरूलाई प्राथमिकीकरण गर्दै जाँदा अति आवश्यक भनेको हात्रो वडामा शौचालय रहेको कुरामा हामीहरू सहमत भयाँ । यसमा सहमत हुनुको कारण भनेको वडा नं. ८ ज्यामरुड गाविसकै मुख्य केन्द्रबिन्दु रहेकाले विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाका कार्यालयहरू यहाँ नै रहेको, स्थानीयलगायत बाह्य मानिसहरूको आवत-जावत बढी हुने गरेको, बिस्तारै बजारीकरण पनि हुँदै गरेको तर स्थानीय अधिकांश घरहरूमा शौचालय नभएको र यसतर्फ कुनैपनि निकायहरूको ध्यान पुग्न सकेको थिएन । यसले गर्दा तालिम अवधिमा हामीले चुनौती परियोजनाको रूपमा करिब ५५ घरधुरीमा शौचालय निर्माण गर्ने परियोजना छोट र विकास गच्छाँ र सोलाई वडा नागरिक मञ्चको भेला आयोजना गरी व्यापक छलफल गरी पारित गरियो । यसका साथै सोही भेलामा हामीले ५० घरहरूमा शौचालय नभएको निर्क्योल पनि गच्छाँ । हामीले यो कुरा समुदायमा छलफल गर्दा केही साथीहरूले सम्भव छैन, कसरी हुन्छ ? भनेर होच्चाउँदै मनोबल गिराउने प्रयास पनि भएको थियो । हामीलाई थाहा थियो यो परियोजना सुरु र सम्पन्न गर्नका लागि सजिलो छैन ।

यसमा विविध चुनौती र बाधाहरू पनि थिए र अझै आउन सक्ने सम्भावना हुँदाहुँदै पनि तालिम अवधिमा नेतृत्वसम्बन्धी सिकेको चुनौतीपूर्ण अवस्थामा सबैलाई सहभागी गराउँदै परिणाममुखी काम गर्नु नै कुसल नेतृत्व हो भने परिभाषालाई आत्मसाथ गर्दै आगाडि बढ्ने प्रण गच्छाँ । यसपछि हामीले पुनः समुदाय भेला राखी स्थानीय समाजसेवी हिरालाल शाक्यको अध्यक्षतामा शौचालय निर्माण समिति गठन गरी आड्हा नेपाल र रिम्स नेपालको प्राविधिक सहयोगमा शौचालय निर्माण परियोजनाको अनुमानित बजेटसहित प्रपोजल तयार गरी गाविसको गाउँ परिषद्, इलाका परिषद्, जिविसको जिल्ला परिषद्, प्रयास नेपाल, रिम्स नेपाललगायत यससँग सम्बन्धित विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरूमा सहयोगका लागि पेस गरिएको थियो ।

यसपछि ती निकायहरूमा नियमित अनुग्रनम, पहल र समन्वय गर्ने जिम्मा समितिका अध्यक्ष र तालिमका साथी रामकृष्ण श्रेष्ठलाई दिइयो । जसको फलस्वरूप यस परियोजनालाई गाविसबाट रु. ८०,०००/- र रिस्स नेपालबाट रु. १५,०००/- आर्थिक सहयोग प्राप्त भयो । यसरी रु. ९५,०००/- आर्थिक सहयोग जुटेपछि निर्माण समितिको पहलमा समुदाय भेला आयोजना गरी शौचालय निर्माण सुरु गर्ने निर्णय गरियो । सोही भेलामा सम्बन्धित घरवालाले शौचालय निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने र स्थानीय रूपमा नै उपलब्ध हुने सामानहरू जस्तै : ढुङ्गा, माटो, काठ, पानी, गिट्टीलगायत दक्ष र अदक्ष कामदार व्यवस्था गरी खाल्टो खन्ने, गारो लगाउने काम सकिएपछि मात्र सिमेन्ट, प्यान, पाइप जस्ता र रड समितिले हस्तान्तरण गर्ने कुरामा सर्वसम्मत निर्णय गरिएको थियो ।

त्यसपछि शौचालय निर्माण काम तीव्रताका साथ सुरु भई हाल कार्ययोजना अनुसारको सबै घरधुरीमा शौचालय निर्माण भइसकेको छ । परियोजना विकासको सुरुआतमा मलगायत मेरा साथीहरूलाई पनि विश्वास थिएन यो काम यसरी अगाडि बढ्दला भनेर । तर हामी यो कुरामा विश्वस्त थियौं । हामीले तालिम अवधिमा र यस परियोजनाबाट के सिक्यौं भने स्पष्टताका साथ लक्ष्य निर्धारण गरी सबैलाई सहभागी गराउँदै निरन्तर पारदर्शी ढड्काट अगाडि बढियो भने अवश्य नै सफल भइन्छ । अन्त्यमा हामीलाई नेतृत्व व्यवस्थापन र सुशासनसम्बन्धी ज्ञान, सीप र प्रविधि प्रदान गर्दै हाम्रो नेतृत्व क्षमतालाई बढाई असम्भवलाई सम्भवमा रूपान्तरण गर्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने आड्डा नेपाल र रिस्स नेपाललाई हृदयदेखि नै धन्यवाद दिन चाहन्छ ।

लेखक वडा नागरिक मञ्च, ज्यामरुड, धादिङका सक्रिय सदस्य हुनुहुन्छ ।

सफलताको कथा

तालिम सिद्ध्याएर आफै व्यवसाय

- सिता कोइराला

रिस्स नेपालद्वारा धादिङ जिल्लामा नेतृत्व तथा सुशासन परियोजनाअन्तर्गत परिणाममुखी नेतृत्व तथा सुशासन सञ्चालनमा छ । त्यहीअन्तर्गत कल्लेरी वडा नं २ ले बनाएको चुनौती परियोजना “आधारभूत सिलाइ-कटाइ तालिम”को १९ जना सहभागीमध्ये एक जना सहभागी हुन् सविता श्रेष्ठ । ३ महिनाको यो तालिम लिएका मध्ये धादिङ जिल्लाको कल्लेरी गाविस वडा नं. २ मा बस्ने उनले ३ महिनाको कटाइ-सिलाइ तालिम लिइसकेपछि आफै घरमा टेलरिड व्यवसाय सञ्चालन गर्दै आएकी छिन् ।

पहिले त्यहाँका बासिन्दा कपडा सिलाउन डेड घण्टा हिँडेर बैरेनी, गल्छी आउनुपर्यो । अहिले सविताको टेलरिडमा धाउने गरेका छन् । उनले दैनिक कम्तीमा ३ जोर कुर्तासुरुवाल प्रतिजोरको रु. २००/-का

दरले सिलाउने गरेको बताउँछिन् । घरको अन्य काम पनि हेर्नुपर्ने भएकाले उनले सिलाइका लागि पर्याप्त समय दिन सकेकी छैनन् । केटीहरूका लागि कुर्तासुरुवाललगायत सामान्य गाउँमा आवश्यक पर्ने कपडा सिलाउन सक्ने हैसियत राख्ने सवितासँगै तालिम लिने केहीले पनि सिलाइ मेसिन खरिद गरी आफ्नो काम गर्दै आइरहेका छन् ।

तरकारी खेतीको आम्दानीबाट मेसिन खरिद गरेकी उनले हाल उक्त मेसिन खरिद गरेको मूल्य चुक्ता गरिसकेकी छिन् । सुरुमा तरकारी बेचेर आएको पैसा खेर फालेको भन्ने छरछिमेकी र घरपरिवार पनि सविताको काम देखेर छक्क परेका छन् । वडा नागरिक मञ्चका संयोजक श्री दीपेन्द्रकुमार श्रेष्ठ पनि परिणाममुखी नेतृत्व तथा सुशासन तालिम सञ्चालन गरेकोमा रिम्स नेपालप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्नुहुन्छ । शारीरिक अपाङ्गता भएका व्यक्ति रामबहादुर श्रेष्ठले दिएको प्रशिक्षणबाट प्रशिक्षित सविता अपाङ्गता भएको व्यक्तिले सीप सिकी प्रशिक्षण गर्न सक्छन् भने हामी सबलाङ्गहरूले किन नसक्ने भन्ने धारणा राखिछन् । त्यसबाट आफूलाई सीप सिकेर केही गर्ने प्रेरणा जागेको उनी स्मरण गराउन चाहन्छन् ।

यो तालिम सञ्चालनका लागि वडा नागरिक मञ्च गाविस, रिम्स नेपाल, सीप विकास केन्द्र जस्ता विभिन्न निकायमा समन्वय गरी रु.४५०००/(र बाँकी काम श्रमदान तथा स्थानीय सहयोग जुटाई सम्पन्न गरेको कुरा वडा नागरिक मञ्चका संयोजक दीपेन्द्रकुमार श्रेष्ठले बताउनुभयो ।

लेखक रिम्स नेपालका सामुदायिक सहजकर्ता हुनुहुन्छ ।

अनुभूति

“उदाहरणीय किसान बन्नेर अघि बढ्छु”

-खेमनारायण रिजाल

भारतको चर्को घाममा जीवनको सुनौलो जवानी सेकुवासरि सुकाएको सम्भँदा आज पनि मलाई आफैप्रति थक-थक लाग्छ । दिनभरिको थकाइ, घरको यादमा निथुक्क भिजेका परेलीको साथमा वर्षै बिताएर फकिँदा लाग्थ्यो घरपरिवारको मुखमा माड लगाउने साधन पाए साध्यको जोहोमा यो जीवनको अर्पण स्वीकार थियो । मनले घरको पाखामा केही गरेको, उद्यमी बनेको, पैसा कमाएको, परिवारको साथमा बसेर हाँसेको, सपना धैरेपल्ट बनाउँदै र भत्काउँदै थियो ।

सायद तीन वर्षअधिको जेठको २१ वा २२ गते होला, सुनौलीको गाडी त्रियासीमा रोकिएपछि हर्ष र विष्मादको मनले घर भन्नबढी सम्भई थियो । आखाँले त्रियासी बजारको एउटा घरमा लहरै राखेको डोकोमा टमाटर देख्यो घरको यादमा तडपिएको मनते घरतिरै जा भन्यो । पोको पुन्तुरो च्यापेर म एलादी ७ पाउदुरेको घरतिरै लाग्ने । बाटोमा थुपै महिला हँसिला मुहार बनाउँदै डोकोमा टमाटर लिए त्रियासी जाँदै गरेको देख्ने । बाटोमा पर्ने खहरेको वरिपरि लगाइएका तरकारीबाली देख्दा मलाई चसचस चिमोटे जस्तो लाग्दै थियो । मलाई लाग्यो, यतातिर यसरी तरकारी फल्छ भने मेरो गाउँघरमा किन फल्दैन । मेरो पनि माटो छ, बारी छ, पाखुरा छ, मिहिनेत गर्ने साहस र माटोसँग मितेरी गाँस्ने इमानदार इच्छा शक्ति छ । यस्ता अनेकौं कल्पनाका कर्मशील प्रेमिकाहरूसँग डेटिङ गर्दै म घर पुग्छु ।

श्रीमतीको न्यानो आत्मीय स्वागत, छोराछोरीको फुरुफुरुले मलाई फेरि बेचैन र भावुक बनाउँछ । आजसम्म विदेशी भूमिमा घरपरिवार छोडेर बगाएको पसिनाको मूल्य, अर्थ र परिणाम खोज्दा फेरि चिसो परेलीबाहेक अरूबाँकी केही थिएन मसँग । फेरि विदेश फर्किने कुरा सदाका लागि त्यागेर खिया लागेका हँसिया र कोदाली अजपिर म बारीमा ओलिएँ । बालिङ्गबाट बीउ ल्याएर टमाटरको नसरी राख्न र आर्थिक उन्नतिको सपना देख्न थालै । तर हात लाग्यो शून्य । मैले सोचेको वा खोजे जस्तो हुन सकेन । नसरीमा बिरुवा राम्रो नै नहुने, बिरुवा सप्रिएर नआउने, नफल्ने, रोग-किराले सताउने गच्यो । यदाकदा फलिहाले पनि राम्रो नहुने आदि समस्याले मेरो उद्यमी सपनालाई नराम्ररी चिथोरी रह्यो ।

म ६ जनाको जिम्मेवारीसहित जीवनको अत्यन्तै सङ्कटपूर्ण नदीमा फस्ने । यस्तो लाग्यो, नदी तरे परिन्छ, नतरे मरिन्छ । (पुन विदेश जानु मेरा लागि जेलमा पर्नु थियो, छोरा छोरीको शिक्षादीक्षा स्वास्थ्य आदिको जिम्मेवारी पूरा गर्न नसके मर्नु बराबर थियो) यस्तै-यस्तै हन्डर, ठक्करबाट २ वर्ष बिते । यो देश, यहाँका सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालय गाविसप्रति मलाई घृणा जानै थालेको थियो । यसै सिलसिलामा २०६९ माघ महिनाको अन्तिमतिर होला, गाविस सचिव जीवन शर्माले हाम्रो वडामा एउटा कृषक समूह गठनका लागि सहयोग गर्न र त्यसैमार्फत कृषिका कार्य गर्नका लागि फोन गर्नुभयो । लाग्यो मेरो एकलो प्रयासमा दिनरात खटेर कार्य गर्दा त केही भएको छैन समूहमा के होला मलाई । त्यतिपत्यार लागेको थिएन । तैपनि गाविस सचिवको मन राख्नका लागि मैले वरपरका छराछिमेकहरूलाई भर्नै ।

मिति २०६९ माघका अन्त्यतिर USAIDको आर्थिक सहयोगमा आईडीई नेपाल, रिम्स नेपाल, आधीखोला सामुदायिक विकास केन्द्रको संयुक्त साभेदारीमा सञ्चालित जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका प्रयास कार्यक्रममा कार्यरत एक जना हरिकुमारी गौतम भने सामाजिक परिचारिका हाम्रो टोलमा आउनुभयो । आफू आउनुको उद्देश्य, काम र तरिका तथा समूहको महत्व र आवश्यकताका बारेमा जानकारी गराएपछि मलाई बिरामीले खोजेको पनि ओखती वैदेले दिएको पनि ओखती जस्तै भयो । उत्साह र उमज्ञको छाल फेरि एकपल्ट सुनामीसरि मेरो शरीरै ढाक्ने गरी उलैदै आयो । फागुनको दोस्रो हप्तातिर हामीले लहरे तरकारी बालीको नसरी-काँक्रा, करेला घिराँला, लौका, टमाटर, खुर्सानी) मेरै घनेरेको जग्गामा राख्ने तयारी गच्याँ । जहाँ नसरीपूर्व नै जग्गाको तयारी गर्ने, मलखादको व्यवस्थापन, बीउ तथा नसरी ब्याडको उपचार, समय,

हावापानीअनुसार तरकारी जातको छनोट तथा सिँचाइ तापक्रमको समुचित व्यवस्थापन जस्ता धेरै महत्वपूर्ण प्राविधिक चरण पार पो गर्नुपर्ने रहेछ । मैले हरिकुमारी मेडमले भनेअनुसार गर्दै गएँ । यो हाम्रा लागि हो र गर्नुपर्छभन्ने भावना सबै समूहमा आबद्ध सदस्यको पनि रह्यो । समूहको अध्यक्षमा नेतृत्व गरेकाले मलाई अभ बढी जिम्मेवारी थिएपि जस्तो लागेको थियो । ब्याड तयारीदेखि बजारीकरणको चरणसम्म संस्था तथा ICCA कार्यक्रमले सहजीकण गर्ने भएकाले मलाई उत्पादनमा मात्रै लाग्ने अवसर म र मेरो समूहले जति सब्दो नगदमा साट्ने अठोट गरेका थियाँ । हामीले नियमित गरेका तरकारी बाली र कार्यक्रमको प्राविधिक तरिकाले गर्दा तरकारी बालीको फरकपनको बारेमा हामीलाई बिरुवामा देखिएको स्वस्थताले नै ओठे जवाफ दिएको थियो । २०७० वैशाखको दोस्रो हप्ता बारीमा लटरम्म काँको फलेको देखदा अच्चम्मै लागेको थियो । काँको टिपेर बजार पुच्याउँदा प्रतिकेजी रु. ४५ परेको देखदा मन गदगद भयो ।

चैत-वैशाखको सुख्खा खडेरीमा पानीको अभाव रहेको गाउँमा थोपा सिँचाइ प्रविधिको प्रयोग गरी सबैको घरमा भएको हरियाली र थरीथरी तरकारीले गाउँलाई स्पेन बग्नैचाको भल्को दिन्थ्यो । यसै सिजनमा मात्र ५० बोट काँक्राबाट १००० केजी काँक्रा उत्पादन गरी २५००० हजार नगद हात पारै भने करेला, घिरौला, लौका, टमाटर सबैबाट ८५ हजार जति ६ महिनाको अवधिमा करिब २ रोपनी जग्गाबाट आम्दानी गरै । भाद्र महिनामा कार्यक्रमको आर्थिक तथा प्रविधिक सहयोगमा हाम्रै समूहमा आईपीएम प्याकेज कार्यक्रम सञ्चालन गरेकोमा ३०० बोट काउलीबाट ७०० केजी उत्पादन गरी करिब १५००० हजार नगद बचत गरेको छु । यो मेरो जीवनको पहिलो अनुभव एकम् प्रयोगात्मक परीक्षण थियो । यो अवधिमा मैले उत्पादनभन्दा पनि प्रविधि र प्राविधिक ज्ञान हासिल गर्ने समयको रूपमा लिएँ । जब समूहमा हामीले मिलेर तरकारी उत्पादन गर्न थाल्याँ । गाविसमा हाम्रो समस्याको आवाजले ठाउँ पायो । कृषिउपज सङ्कलन केन्द्र, स्थापना, यस वर्षको गाविस बजेटमा कृषि विकासका कार्यक्रमहरूको छनोट, यसै गाउँमा पानी सङ्कलन पोखरी निर्माणमा बजेट विनियोजन यसैको प्रमाण पो हो कि ?

यतिमात्र काहाँ हो र ? राष्ट्रिय परियोजना सल्लाहार समितिको भ्रमण कार्यक्रम, जिल्लाबाट सरोकारवाला निकायका प्रमुखहरू (स्थानीय विकास अधिकारीको नेतृत्व) मा यसै समूहमा आउनु हाम्रो अर्को सफलता हो । यसै वर्षको उत्कृष्ट तरकारी उत्पादक किसानको रूपमा गाविसले मलाई पुरस्कारसहित विशेष सम्मान गरेको छ । हिजोसम्म लाग्ने गरेको घृणा आज फेरिएको छ । मान्छे हैन काम र कर्तव्यको पो प्रशंसा र खोजी हुँदोरहेछ । हिजोसम्म रितो म आज ज्ञानले सजिएको छु । घरमा सिँचाइका लागि २० हजार लिटरको प्लास्टिक पोखरी निर्माण गरेको छु, थोपा सिँचाइ प्रविधि छ । गोबर याँस हालसालै निर्माण गरेको छु । समूहमा बाली तथा पशुधन सुरक्षा गर्ने तथारी गरेको छु । यस वर्ष आजकै दिनमा पनि २ रोपनी जग्गामा टमाटर खेती गरीनियमित बेर्चिरहेको छु भने लहरेबाली २ रोपनीमा लगाइसकेको छु । यसलाई अभ वृद्धि गर्नु छ त्योभन्दा पहिले सिँचाइको भरपर्दो व्यवस्थापनको काम गर्नु छ । बीबीएस पद्धै गरेका दुई छोराको खर्च, ११ पद्धै गरेकी एक छोरी को पढाइ तथा घरको खर्च चलाउन यस वर्ष कसैको ढोकामा पुनुपरेन । आगामी दिनमा यसै पेसामा रही उदाहरणीय कृषक बनेर देश र समाजलाई योगदान दिने सङ्कल्प गरेको छु । मन, वचन र कर्मले एकचित्त भएर यो क्षेत्रमा सधैं लागिएर्ने छु । हिजो र आजको दिनको तुलना गरेर हेर्दा लाग्छ मैले नयाँ र सुन्दर जीवन उपहार पाएको छ ।

लेखक स्याङ्गजाका अगुवा कृषक हुनुहुन्छ ।

ठेठथा खेतीले आमदानी बढ्यो

४५ वर्षीय बदालु यादव रायपुर गाविस बडा नं. ६ मध्यबनियामा बस्ने साना किसान हुन् । उनी तीन छोरी, दुई छोरा र श्रीमती सहित एउटा सानो छाप्रोमा बस्थन् । उनी सामान्य लेखपढ गर्न सक्छन् । उनको मातृभाषा भोजपुरी भए पनि नेपालीमा मज्जाले कुराकानी गर्न सक्छन् । उनका दुई छोरामध्ये एउटा निर्माण काममा मजदुर छन् र अर्को चाहिँ प्राथमिक तहमा पद्धछन् । तीन छोरीमध्ये एउटी स्कूल जान्छन् र अरु दुई जना चाहिँ घरायसी काममै संलग्न छन् । जीविकोपार्जनका लागि यादवले दुई गोरु र दुई भैंसी पालेका छन् । उनी आफ्नो नाममा रहेको पाँच कट्ठा जग्गामा धान र गहुँ लगाउँने गर्थे । तर, जग्गाबाट उत्पादन भएको अनले परिवारको आधारभूत आवश्यकता पूरा नगरेपछि उनी अरु काम गर्न बाध्य भएँ ।

उनलाई केही वर्षअधिसम्म वैज्ञानिक खेती प्रणालीबारे थाहा थिएन । उनको आर्थिक अवस्था दिनानुदिन खस्कँदै गयो । उनलाई परिवार पाल्न हम्मे हुन थाल्यो । उनको गाउँमा आइसिसिए परियोजना सुरु भएपछि उनले आर्थिक उपर्जन कसरी गर्ने भनेबारे सीप तथा ज्ञान सिक्के । उनले गैरवनपैदावर उत्पादन (एनटिएपी) सँग सम्बद्ध व्यक्तिहरूको समूह निर्माण गरेर छलफल तथा बैठकमा सहभागी हुन थाले । उक्त समूहको सदस्यको हैसियतले उनले परियोजनामार्फत् सञ्चालित तालिममा नर्सरी व्यवस्थापन, वृक्षारोपण, तैलीय बनस्पति खेती, कृषि प्रणाली, थोपा सिँचाइ आदिबारे ज्ञान हासिल गरे । त्यही तालिममा उनले मेन्था खेतीबारे जानकारी पाए । त्यसपछि उनले बालानालीको चक्रीय प्रणालीबारे ज्ञान हासिल गरी कुन बालीबिरुवा लगायो भने बढी आम्दानी हुन्छ भन्ने जानकारी समेत लिए । आफ्नो पाँच कट्ठा जग्गामा मेन्था खेती गन्यो भने त्यसले धानबालीको तुलनामा बढी आम्दानी प्राप्त हुन्छ भन्ने कुरामा उनी निश्चित भए ।

मेन्था खेतीलाई कसरी व्यवस्थित तरिकाले अधि बढाउने भन्ने सन्दर्भमा उनले तालिममा सिकेको सीपलाई व्यवहारमा कार्यान्वयन गरे । विगत दुई वर्षयता उनी आफ्नो जग्गामा मेन्था खेती गर्दै आएका छन् । उनले गत वर्ष मात्र आफ्नो दुई कट्ठा जग्गामा लगाएको मेन्थाबाट उत्पादित तेल बेचेर ६ हजार रुपियाँ आम्दानी गरे । उनले खेतीलाई व्यवस्थित गर्ने ऋममा सिँचाइका लागि पानी तान्ने सानो पम्प राख्ने निर्णय गरे । पम्प किनका लागि उनले समूहबाट रु.२००० ऋण लिए र बाँकी रु.३००० आफ्नै कमाइ लगानी गरे । अहिले उनले सिँचाइका लागि सानो पम्प राखेका छन् ।

पहिले धान र गहुँ गरी वर्षमा दुई पटक मात्र बाली लगाउँदै आएका उनले अहिले वर्षमा चारपटक बाली लगाउँछन् । त्यसमा पनि मेन्था खेतीले उनको आम्दानीको स्रोत बढाएको छ । यसले परिवारको खर्च धान्न समेत सजिलो भएको छ । उनी मेन्था खेतीबाट आर्जन गरेको आम्दानीबाट खुसी छन् । भविष्यमा यो खेती विस्तार गरेर अझै बढी आम्दानी गर्ने उनको लक्ष्य छ ।

सिकर्मी सीपले स्वावलम्बी

- नाथु चौधरी

अमेरिकन कोरी २८ वर्षका भए । उनी धरमपानिया गाविसमा श्रीमती र छोरीसहित बस्छन् । उनले गाउँको स्कुलमा कक्षा ६ सम्म मात्र पढन सके । उनी १३ वर्षकै उमेरमा कामको खोजीमा घर छाडेर मुम्बई गए । त्यहाँ उनले फर्निचर पसलमा हेल्परको रूपमा तीन वर्षसम्म काम गरे । बुबाको मृत्यु भएपछि उनी मुम्बईबाट घर फर्केर र सानोतिनो खेतीकिसानी गर्न थाले । उनले भ्याएको बेलामा दैनिक ज्यालादारीमा फर्निचरमा काम पनि गर्न थाले । यसरी काम गरेर उनी महिनाको १ देखि २ हजारसम्म आम्दानी गर्थे ।

रिम्स नेपालको मल्टी स्टेकहोल्डर फेरेस्ट्री प्रोग्रामको सहयोगमा बुटवल टेक्निकल इन्स्टिच्युट द्वारा सञ्चालित ४५ दिने फर्निचर तालिममा अमेरिकन कोरीले सहभागी हुने मौका पाए । तालिमको क्रममा किड्सका सामाजिक परिचालक योगेन्द्र मिश्रले कोरीमा केही गर्दू भन्ने जाँगर रहेको पाए । सुरुमा त कोरीले ६० किमी टाढा घरबाट आएर ४५ दिनसम्म तालिममा सहभागी हुन आनाकानी गरे किनभन्ने उनले दैनिक काम गरेर परिवार पाल्नु पर्थ्यो । तर, पछि तालिममा भत्ता पाइने थाहा भएपछि उनी तालिममा सहभागी भए ।

तालिम सकिएपछि रिम्स नेपालले कोरीलाई कार्पेन्ट्रीको औजार किन्न १४ हजार रुपियाँ सहयोग गच्यो । उनले अन्य स्नोटबाट १ लाख ५० हजार जुटाएर कपिलवस्तुको दोहनी बजारमा फर्निचर पसल खोले । उनले बुटवलमा तालिमको क्रममा काठ खेर जान नदिइकन कसरी फर्निचरका सामग्री बनाउने भन्ने सिके । अहिले उनी कुसी, टेबल, पलड, सोफा, झ्याल लगायत सामग्री बनाउँछन् । यसबाट उनलाई मासिक ८-१० हजार जति नाफा हुन्छ । यसको साथै उनले तालिमबाट व्यवस्थापन, समन्वय र व्यवसाय सम्बन्धी सीप पनि सिकेका छन् ।

बिहेको सिजनमा फार्निचरको व्यापार राम्रो हुन्छ । ग्राहकको विश्वास जित्न सामान अर्डर लिएपछि तोकिएको समयमै हस्तान्तरण गर्नुपर्छ । यसका लागि काठको स्टक राख्नुपर्छ । उनले स्थानीय काठ मिलबाट काठ किन्दा महँगो पर्ने र फर्निचर बनाउँदा थोरै मुनाफा हुने गुनासो गरे । तिलौराकोट साखेदारी वन व्यवस्थापनबाट मेरो व्यवसायको लागि उचित मूल्यमा काठ ल्याउनको लागि रिम्सले सहयोग गरे राम्रो हुने थियो, यसरी काठ पाउन सके २ लाख पुँजी थपेर मेरो कारखानामा १० जना व्यक्तिहरूलाई रोजगारी दिने विचार छ' कोरीले भने ।

लेखक रिम्स नेपाल/एमएसएफपीका कपिलवस्तुका जिल्ला कार्यक्रम संयोजक हुनुहुन्छ ।

जटिल बन्दै छ जागिरे महिलाको जीवन

- उषा अंगाई

प्रायजसो अफिस आउँदा-जाँदा, अफिसमा काम गर्दा, महिला साथीहरूबीच कुराकानीको विषय बनेको हुन्छ सहरी क्षेत्रमा जागिरे महिलाको जीवन। आधुनिकता सँगसँगै महिलाहरूको रोजगारीमा संलग्नताले उनीहरूमाथि हुने लैज़िक हिसाबले नयाँ मोड लिएको देखिन्छ। एक तथ्याङ्कअनुसार ५२ प्रतिशत महिलाले कार्यक्षेत्रमा मानसिक दबाव भोलिरहेका छन्, जसमध्ये ७२ प्रतिशत महिला साक्षर छन्। परम्परागत रूपमा हुने शोषणका अलबा सहरी जागिरे महिलाहरूले विभिन्न प्रकारका हिंसाबाट प्रताडित हुनुपरिहेको छ। यस्तो दोहोरो शोषणको मारमा ग्रामीण क्षेत्रका महिलाभन्दा सहरी क्षेत्रका महिला बढी पीडित हुनुपरेको छ। शिक्षा र चेतनाको विकासले महिलाहरूमाथि हुने लैज़िक हिंसामा कमी आउँछ भन्ने अपेक्षाका विपरीत तुलनात्मक शिक्षित सहरी समुदायमा नै यस्तो स्थिति देखिनुले आर्थिक, सामाजिक विकासका लागि हामीले प्रयोग गरिरहेको अवधारणामा नै परिवर्तनको खाँचो देखिन्छ।

नेपाल एक पितृसतात्मक सामाजिक संरचना भएको मुलुक हो। जहाँ पुरुष निर्णायक स्थानमा हुन्छ भने महिला सहयोगी मात्र। देश, समाज, परिवार, धर्म, संस्कृति, भेषभूषा यावत् पक्षहरू पुरुषवादी दर्शनबाट नै मार्गनिर्देश भएको पाइन्छ। पुरुष चाहे ऊ उमेरले सानो होस् या ढूलो। ऊ परिवारको उच्च ओहोदामा रहेको हुन्छ। त्यसैले त एक परिपक्व दिवीको सुरक्षागार्ड फुच्चे भाइ हुन्छ।

यिनै पितृसतात्मक सोचका कारण वर्षाँदेखि महिलाको जीवन एक मानव जीवन बन्न सकेको छैन। परिणामस्वरूप महिलाहरू विकासको मूल प्रवाहीकरणमा आउन सकेका छैनन्। १९५० देखि १९६० को दशकतिर पुरुषलाई मात्र राष्ट्रिय विकासको जिम्मेवार नागरिक मानियो। महिलाहरू घरायसी काम, सन्तान उत्पादन, बालबालिका तथा बूढाबूढी स्याहार-सुसार आदि विकासग्राहीको रूपमा लिइन्थ्यो। यिनै पक्षहरूलाई बढवा दिन १९५० तिरको विकास, परिवार नियोजन, पोषण, आहारमा केन्द्रित थियो।

सन् १९७० मा Ester Broseup ले “आर्थिक विकासमा महिलाको भूमिका” भन्ने अनुसन्धानमा आधारित पुस्तक प्रकाशन गरिन्। उक्त पुस्तक एसिया, अफ्रिका तथा ल्याटिन अमेरिकाका महिलाले देशका अर्थतन्त्रमा पुन्याएको भूमिकामा आधारित थियो। उक्त पुस्तकमा प्रस्तुत गरिएको तथ्याङ्कले नीति-निर्माणकर्ताहरूलाई विकासमा महिलाको भूमिका स्वीकार्न बाध्य बनायो। यिनै विचारहरूले जन्मायो विकासमा महिला अवधारणा (women in Development Approach)। यस अवधारणाले महिलालाई घरायसी काममा

महत्व दिँदै सानातिना आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्न गराई केही हदसम्म आर्थिक रूपले सक्षम बनाउने पक्षमा जोड दिन्छ । तर पितृसतात्मक आर्थिक तथा सामाजिक संरचनालाई चुनौती दिँदैन । १९८० मा WID को कमी-कमजोरीलाई पछ्याउँदै WAD (women and Development) अवधारणा आयो । महिलाहरूले विकासमा युगाँयुगदेखि ठूलो भूमिका खेलेका छन् तर पहिचान छैन भन्ने निष्कर्ष ल्यायो ।

त्यसै गरी १९८० को उत्तरार्द्धीतर GAD (Gender and Development) अवधारणाको उदय भयो । यस अवधारणाले महिला विकाससम्बन्धी सवाललाई सम्बोधन गर्दा पुरुषलाई अलग्याएर गरिएको कदमले अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सक्दैन । यसका लागि महिला-पुरुष सम्बन्धको विश्लेषण गरी लैंगिक सवालका विषयमा सँगै अगाडि बढ्नुपर्ने पक्षमा जोड दिन्छ ।

१९८० देखि हालसम्मको विकास न्बम अवधारणामा आधारित भए पनि व्यवहारमा लैंगिक समानता प्राप्त गर्न सकेको देखिँदैन ।

सन् २००९ देखि नै सरकारले लैंगिक मुद्दाहरूलाई मूल प्रवाहीकरणमा ल्याउने प्रयत्न गरेको छ । यसका कारण विकास तथा निर्माण कार्यक्रममा न्भलमभच लाई ऋचयकक ऋगताल्लान क्षककगभक को रूपमा ल्याइएको छ । तर, अभ्यास के देखिन्छ भने न्भलमभच को नाममा महिलालाई अवसर दिने बहानामा धेरै बोझ थुपारिन्छ । महिलाको सहभागिता बढी देखाउन उनीहरूलाई कार्यक्रममा बोलाउने तर निर्णय गर्ने अधिकार दिँदैन । महिलाले गर्ने धरायसी काममा पुरुषले सहयोग नगर्दा महिलाको उत्पादकीय, पुनः उत्पादकीय, सामुदायिक तथा नागरिक भूमिका ज्यादै बढेर गएको देखिन्छ । अत्यधिक कार्यबोझका कारण सधैँ हतास र डरमा देखिन्छन् जागिरे महिलाहरू ।

कार्यालयमा आइपुगेबित्तिकै लामो सास लिएर शान्ति दिदी भन्छन्- “जिन्दगीदेखि दिक्क मानिरहेकी छु । बिहान ४ बजेदेखि बेलुकी १० बजेसम्म कामैकाम, आरामको त के कुरा बिरामी हुँदा अस्पताल जाने समय छैन ।” श्रीमान् चाहिँ चोक-चोकमा गफ चुट्टै फुर्सद छैन । साँझपख हल्लिँदै घरमा आउँछ अनि थर्काउँछ, उही थकित श्रीमतीलाई । खाना किन ढिला ? उता शान्ति दिदी डरले त्राई-त्राई । उनी भन्छन्- “बिहेका दिनदेखि उनले आफूलाई त्यस घरमा खुसी अनि सुरक्षित महसुस गरेकी छैनन् ।”

कामका लागि बढ्दो प्रतिस्पर्धा, उपभोग्य वस्तुको मूल्य वृद्धि, दैनिक ज्यालादारीले परिवार पाल्नुपर्ने बाध्यता, एकल परिवार, सांस्कृतिक मूल्य-मान्यता तथा परम्परा, कार्यस्थलमा हुने यौनजन्य हिंसा, पितृसतात्मक सोच, रोजगारीमा विभेद, व्यावसायिक विकासमा पारिवारिक असहयोग आदि कारणले सहरी महिलाको जीवन जटिल बन्दै गएको देखिन्छ । जबसम्म पुरुषहरूले महिलाका सवालमा सहयोग, समर्थन तथा पहल गर्दैनन्, तबसम्म लैंगिक समानता कागजमा मात्र सीमित रहनेछ ।

लेखक रिम्स नेपाल/एमएसएफपीका लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरण विशेषज्ञ हुनुहुन्छ ।

“पुनर्जागी तालिम आवश्यक छ”

- वीरबहादुर दुवाडी

नेतृत्व तथा सुशासन परियोजनाअन्तर्गत खाल्टे गाविसमा सम्पन्न ७ दिने नतिजामुखी नेतृत्व विकास तालिम कार्यक्रम, ९ वटै वडाहरूमा सञ्चालित चुनौती परियोजनाहरू तथा यसका प्रभावहरू र चुनौती परियोजनासँग सम्बन्धित रहेर गाविस सचिव वीरबहादुर दुवाडीसँग नेतृत्व तथा सुशासन परियोजना आडा नेपालका पूर्ण श्रेष्ठले गरेको कुराकानीको केही अंश यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

रिम्स तथा आडा नेपाले सञ्चालन गरेको नेतृत्व तथा सुशासन परियोजनाको बारेमा केही बताइदिनुहुन्छ कि ?

रिम्स तथा आडा नेपालले सञ्चालन गरेको नेतृत्व तथा सुशासन परियोजनाले गाविसमा रहेका वडा नागरिक मञ्च, दलीय प्रतिनिधिहरू, संघसंस्थाका प्रतिनिधिहरूलगायत गाविसका कर्मचारीहरूलाई समेत सशक्त बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । यस परियोजनाले गाविसको विकास निर्माण र निर्णय प्रक्रियालगायतका विषयमा सहज हुने वातावरण बनाएको छ ।

खाल्टे गाविसको विकास प्रक्रियामा यस परियोजनाले के-के कुरामा कसरी सहयोग पुऱ्याएको छ ?

रिम्स तथा आडा नेपालले सञ्चालन गरेको नेतृत्व तथा सुशासन परियोजनाले यस खाल्टे गाविसका ९ ओटै वडा नागरिक मञ्चका ३ / ३ जना प्रतिनिधिहरूलाई सशक्त बनाएकाले तिनीहरूमार्फत वडामा रहेका अन्य व्यक्ति तथा समूहहरूलाई समेत सशक्त बनाउन सहयोग पुगेको छ । यसै गरी परियोजनाबाट बीउपुँजीको रूपमा उपलब्ध गराइएको आर्थिक सहयोगबाट सिँचाइ, शौचालय निर्माण, सामुदायिक भवन निर्माण, स्वास्थ्य सेवा जस्ता क्षेत्रहरूमा अन्य विभिन्न सरोकारबाला निकायहरूको सहकार्यमार्फत स्रोत सङ्कलन गरी चुनौती परियोजनाहरू सम्पन्न भई गाविसको विकास प्रक्रियामा सहयोग पुऱ्याइरहेको छ ।

गाविस र परियोजनाबीचको समन्वय तथा सहयोग कस्तो रह्यो ?

यस परियोजनाले खाल्टे गाविसका लागि पनि महत्वपूर्ण सहयोग हुने कामहरू गरेको छ । जस्तै: आवश्यकता पहिचान, योजना छनोट प्रक्रिया, कार्ययोजना निर्माण तथा अनुमानित लागत तयारी, आवश्यक स्रोतसाधनका लागि सरोकारवालाको पहिचान तथा विश्लेषण, जनसहभागिता परिचालन तथा कार्य सञ्चालन प्रक्रिया, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र मर्मत संहारलगायत उपभोक्ताहरूलाई अपनत्वको भावना महसुस गराउने प्रक्रियामा यस गाउँ विकास समितिसँग नियमित रूपमा समन्वय र सम्पर्कमा रही परियोजनाका क्रियाकलापहरू अगाडि बढाउने कार्य भयो । साथै गाविसले पनि परियोजनाबाट प्राप्त बीउपुँजी बराबरको शतप्रतिशत आर्थिक सहयोग बडा स्तरीय चुनौती परियोजनाहरूलाई उपलब्ध गराउने कार्य भयो ।

तपाइँको अनुगमनका आधारमा परियोजनाले पारेका मुख्य प्रभावहरू के-के होलान् ?

यस परियोजनाले मुख्यतः खुला दिशामुक्त गाविसबनाउनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । त्यस्तै प्लास्टिक पोखरी निर्माण गरी आकाशे पानीलाई सङ्कलन गरी सुख्खा याममा सिँचाइ गरी तरकारी खेती गर्ने जस्ता उल्लेखनीय क्षेत्रमा महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याएको छ ।

परियोजनालाई अभ गुणस्तरीय बनाउन थप कस्ता क्रियाकलापहरू गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस गर्नुहुन्छ ?

परियोजनाको प्रभावकारितालाई अभ गुणस्तरीय बनाउनका लागि निरन्तर रूपमा अनुगमन, निरीक्षण र सल्लाह, सुझावको आवश्यकता पर्ने देखिन्छ । यसका साथै चुनौती परियोजनामार्फत बनेका पूर्वाधारहरूको स्थायीत्वका लागि पनि उपभोक्ताहरूमा चेतनामूलक कार्यक्रमहरू गर्नुपर्ने देखिन्छ, भने परियोजना अवधि छोटो भयो ।

अन्त्यमा तपाइँको केही भनाइ वा सन्देश भए बताइदिनुहोस् ।

आड्डा नेपाल र रिस्स नेपालले धादिङ जिल्लाका ५० ओटै गाविसमा यो नेतृत्व तथा सुशासन परियोजना सञ्चालन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । परियोजना सञ्चालन भइरहेका र भइसकेका गाविसहरूमा परिणाममुखी नेतृत्व व्यवस्थापन तथा सुशासन पुनर्तज्जगी तालिमहरू सञ्चालन गरिदिनुहुन अनुरोध गर्दछु ।

दुवाडी धादिङ जिल्लाको खाल्टे र ज्यामरुडमा गाविस सचिवको रूपमा कार्यरत हुनुहुन्छ ।

RIMS-Nepal working area

- Multi-Stakeholder Forestry Programme (MSFP)
- Initiatives for Climate Change Adaptation (ICCA) Project
- Governance and Livelihood (GOAL) Project
- Strengthening Smallholder Enterprises (SSE) Project

- Home Garden Pilot Programme
- River-bed Farming Programme
- BRACED Pilot Programme

RIMS-Nepal

Development through Resource Management

श्रोत पहिचान तथा व्यवस्थापन समाज-नेपाल

केन्द्रीय कार्यालय
ललितपुर, नेपाल
फोन: ९७७-१-५५३७६९३

रिम्स श्रोत केन्द्र
बैरेती, धादिङ
फोन: ०१६-४०३१००

क्षेत्रीय कार्यालय
बुटवल, रुपन्देही
फोन: ०७१-५४६४८२